

Hanne Pirilä

**TRANSLASTEN JA -NUORTEN POLIITTINEN
EDUSTAMINEN SUOMALAISSA
IHMISOIKEUSJÄRJESTÖISSÄ**
Kriittinen diskurssianalyysi

Johtamisen ja talouden tiedekunta
Kandidaatintutkielma
Toukokuu 2022

TIIVISTELMÄ

Hanne Pirilä: Translasten ja -nuorten poliittinen edustaminen suomalaisissa ihmisoikeusjärjestöissä – kriittinen diskurssianalyysi
Kandidaatintutkielma
Tampereen yliopisto
Politiikantutkimus, valtio-oppi
Toukokuu 2022

Transsukupuolisten ihmisten oikeudet ovat politisoituneet myös Suomessa viimeisen kymmenen vuoden aikana. Tässä keskustelussa yhdeksi kiistanalaiseksi kysymykseksi on noussut alaikäisten transihmisten asema. Tutkielman tarkoituksena oli tarkastella edustamisväiteteorian avulla, miten transsukupuolisia lapsia ja nuoria edustetaan suomalaisten, sukupuolivähemmistöjen oikeuksiin keskittyvien ihmisoikeusjärjestöjen teksteissä. Näin tutkittiin, miten edustetaan niitä, joiden omat poliittiset vaikuttamiskeinot ovat rajoitettuja.

Tutkielman aineistona toimivat kolmen suomalaisen järjestön (Trasek ry, Seta ry ja Translasten ja -nuorten perheet ry) lausunnot hallituksen esitykseen laeiksi sukupuolen vahvistamisesta sekä siihen liittyvien lakien muuttamisesta. Lisäksi täydentävää aineistoa kerättiin järjestöjen verkkosivuilta. Teoreettisen viitekehyksen muodostivat edustamisväiteteoria sekä kriittinen diskurssianalyysi. Edustamisväitteen avulla poliittinen edustaminen nähdään luovana prosessina, jossa yhteiskunnalliset toimijat tuottavat edustamista esittämällä erilaisia edustamisväitteitä. Edustamisväitteitä analysoitiin edelleen kriittisen diskurssianalyysin avulla tunnistamalla aineistosta neljä sekä translasta, järjestöjä että lainsäätäjiä kuvaavaa diskurssia.

Aineiston perusteella järjestöt kokevat valmisteilla olevan lainsäädännön riittämättömäksi translasten ja -nuorten oikeuksien toteutumisen kannalta. Järjestöt vaativat translasten huomioimista lainsäädännössä kiinnittämällä huomiota heidän yhteiskunnassa kohtaamiinsa vaikeuksiin ja vaativat translasten oman äänen kuulemista yhteiskunnallisessa päätöksenteossa. Toisaalta järjestöt asemoituvat translasten äänenkannattajiksi ja suojelijoiksi. Järjestöt kiinnittävät myös huomiota lasten itsemääräämisoikeuteen ja lapsen oikeuksien sopimukseen ja kritisoivat hallitusta näiden sivuuttamisesta.

Tässä keskustelussa Suomen valtio näyttäytyy osana eurooppalaista ja globaalia ihmisoikeusjärjestelmää. Translasten oikeuksien toteutuminen liitetään ideaaleihin, joita Suomen valtioon yhdistetään osana Pohjoismaita ja Euroopan unionia. Järjestöt itse yhdistelevät teksteissään diskursiivisia käytänteitä, joissa näkyvät intersektionaalisuus ja valtarakenteiden kritisoiminen. Toisaalta järjestöjä rajoittaa niiden institutionaalinen asema ja aktiivinen pyrkimys asemoitua valtion rakenteiden piiriin.

Avainsanat: poliittinen edustaminen, transsukupuolisuus, lapsen oikeudet, kriittinen diskurssianalyysi

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck –ohjelmalla.

Sisällys

1.	JOHDANTO	1
2.	TRANSSUKUPUOLISUUDEN LYHYT HISTORIA	2
2.1.	Lääkieteen valta kolonialistisena valtana	2
2.2.	Transsukupuolisuuden historia Suomessa.....	3
3.	EDUSTAMISVÄITE.....	5
4.	KRIITTINEN DISKURSSIANALYYSI.....	8
5.	AINEISTON ANALYYSI.....	9
5.1.	Syrjinnän ja vastoinkäymisten diskurssi	9
5.2.	Itsemääräämisoikeuden ja lapsen oikeuksien diskurssi	14
5.3.	Suomalaisen oikeusvaltion ja eurooppalaisen ihmisoikeusjärjestelmän diskurssi	20
5.4.	Transyhteisön omat diskurssit: radikalismi ja assimilaatio.....	25
6.	JOHTOPÄÄTÖKSET	28

1. JOHDANTO

Transsukupuolisuus on viime vuosina noussut julkiseen keskusteluun ennennäkemättömällä tavalla. Erityisesti Yhdysvalloista ja Isosta-Britanniasta lähtenyt keskustelu on laajentunut myös Suomeen. Anglo-saksisessa maailmassa keskustelu transsukupuolisten oikeuksista, erityisesti siitä kuka saa käyttää julkisia wc-tiloja, on ollut osa vaalikampanjoita ja noussut yhdeksi rajalinjaksi konservatiivien ja liberaalien välillä. Suomessa aihe ei ole politisoitunut yhtä voimakkaasti, mutta suhtautuminen sukupuolen moninaisuuteen heijastelee samanlaista jakolinjaa. Suomessa keskustelua on herättänyt jo vuosia Laki transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta (563/2002, jatkossa translaki) ja sen uudistaminen. Syyskuussa 2021 translain muutosta ajava kansalaisaloite Oikeus olla (KAA 6/2021 vp) eteni eduskuntaan. Translain uudistaminen on kirjattu myös Sanna Marinin hallituksen hallitusohjelmaan, jonka perusteella sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö (STM) valmistelee parhaillaan lakimuutosta (STM 2021). Transsukupuolisuutta koskevat kysymykset ovat siis uudella tavalla näkyvä osa poliittista keskustelua. Julkisen keskustelun laajentumisen myötä transsukupuolisuudesta on tullut myös politiikan tutkimuksen kannalta ajankohtainen aihe.

Keskustelussa transsukupuolisuudesta ja transsukupuolisten oikeuksista lapset ovat nousseet toistuvaksi puheenaiheeksi. Keskustelu keskittyy usein suojelemaan lapsia transsukupuolisuudelta ja transsukupuolisilta. Keskustelussa siitä, kuka saa käyttää julkisia tiloja, lapset esiintyvät uhreina, joita on suojeltava naisille tarkoitettuihin wc-tiloihin naisidentiteetin varjolla tunkeutuvilta miehiltä. Toisaalta keskustellaan paljon siitä, minkä ikäisenä lapsi voi tietää itse olevansa transsukupuolinen, ja milloin ja millä tavalla lääketieteellisiä hoitoja lapsille voidaan tarjota. Tässä keskustelussa transsukupuolisuus koetaan usein ympäristön aiheuttamana tekijänä lapsen oman identiteetin sijaan, ja keskustelu pyrkii perustelemaan, miksi kaikenlainen lapsen transsukupuolisuuden tunnistaminen on lapselle haitallista. Näissä keskusteluissa translusten ääni jää piiloon, eikä heidän olemassaoloon tunnisteta. Translusten asema on nykyisessä lainsäädännössä muutenkin hankala: nykyinen translaki vaatii sukupuolen vahvistamiseen 18 vuoden ikää, eikä uusi lainsäädäntö näytä tuovan asiaan muutosta. Koska lasten ja nuorten poliittinen toimijuus on rajoitettua, ovat ihmisoikeusjärjestöt nousseet translusten edustajiksi.

Tässä kandidaatintutkielmassa tarkastellaan kriittisen diskurssianalyysin avulla, miten suomalaiset ihmisoikeusjärjestöt edustavat translapsia ja -nuoria. Suomalainen transaktivismien kenttä on laajahko, joten järjestöistä on valittu kolme: Trasek ry, Seta ry ja Translasten ja -nuorten perheet ry. Trasek ja Seta valikoituivat niiden koon ja näkyvyyden vuoksi. Molemmat järjestöt ovat olleet merkittäviä transoikeuksien politisoitumisen kannalta Suomessa (Järviö 2020, 104). Pienempi ja uudempi Translasten ja -nuorten

perheet (jatkossa Transperheet) valikoitui tuomaan vaihtoehtoista näkökulmaa nimenomaan vanhempainyhdistyksenä. Aineiston rungon muodostavat järjestöjen lausunnot hallituksen esitykseen laiksi sukupuolen vahvistamisesta sekä siihen liittyvien lakien muuttamisesta (STM 2021). Täydentävää aineistoa haettiin järjestöjen verkkosivuillaan julkaisemista teksteistä, jotka ovat sekä uutisia, kannanottoja että linjauksia, ja käsittelevät tavalla tai toisella nimenomaan translapsia ja -nuoria. Valittu aineisto avaa näkökulman suomalaiseen transaktivismiin: miten järjestöt teksteillään purkavat, laajentavat tai mahdollisesti toisintavat vallitsevia diskursseja, joissa korostuvat ennen kaikkea lääketieteellinen ja juridinen valta. Millaisia kuvia järjestöt luovat toisaalta translapsista, toisaalta itsestään ja valtiollisista toimijoista?

Poliittista edustamista tarkastellaan Michael Sawardin (2010) kehittämän edustamisväitteen avulla. Edustamisväitteen viitekehys laajentaa edustamisen diskursiiviseksi ja konstruktiiiviseksi toiminnaksi, ja irrottaa poliittisen edustamisen vakiintuneista, vaaleilla valituista instituutioista (36). Näin diskurssianalyysin avulla voidaan tarkastella, miten järjestöt edustavat niitä, jotka eivät voi edustaa itseään: marginalisoituja lapsia.

Sanaa transsukupuolinen käytetään työssä kattoterminä koskemaan kaikkia ihmisiä, joiden sukupuolen esitys tai kokemus ei vastaa syntymässä määriteltyä. Näin käsite transsukupuolisuus kattaa niin sanotut binääriset transsukupuoliset (miehet ja naiset) sekä muunsukupuoliset. Lisäksi termi kattaa sukupuoli-epäkonformismin (gender non-confirmity), jolla viitataan ihmisiin, joiden käyttäytyminen eroaa siitä, mitä normatiivisesti on totuttu ajattelemaan sukupuolittuneeksi käytökseksi. Transsukupuolisuuden käsite jää näin tarkoituksellisen laajaksi, sillä erityisesti lasten ja nuorten kohdalla varsinaista tarkkaa identiteettiä on vaikea tai mahdoton määritellä. Termi transseksuaali esiintyy historiallisessa kontekstissa ja sitä vastaa termi transsukupuolinen.

2. TRANSSUKUPOOLISUUDEN LYHYT HISTORIA

2.1. Lääketieteen valta kolonialistisena valtana

Sukupuolen moninaisuutta on tunnistettavissa kaikissa kulttuureissa läpi historian. Tässä opinnäytteessä keskitytään transsukupuolisuuden moderniin historiaan ja siihen, miten nykyinen ymmärrys sukupuolen moninaisuudesta tai nimenomaan lääketieteellinen ymmärrys transsukupuolisuudesta ovat syntyneet. Halberstam (2018) yhdistää transsukupuolisuuden käsitteen synnyn teollistumisen historiaan ja (tieteellisen) luokittelun yleistymiseen ja systematisoitumiseen 1800-luvun loppupuolella (5). Transsukupuolisuuden historia linkittyy erityisesti kolonialistiseen historiaan, jossa nimeäminen ja luokittelu ovat vallan

keinoja ottaa haltuun kaikki ”epänormaaliksi” koettu ja tapa rationalisoida nämä eroavaisuudet ja siten hallita niitä. Seksuaalisuuden ja sukupuolen historia yhdistyy Halberstamin mukaan erityisesti rodullistamisen historiaan, jossa kaikki valkoisen ylivallan normista poikkeava luokiteltiin ”toiseksi”. Tässä luokittelussa tärkeää roolia näyttelivät erityisesti lääkärit, seksologit ja myöhemmin psykoanalyytikot. (mt., 6).

Systemaattisemmaksi transsukupuolisuuden lääketieteellinen tutkimus muuttui noin 1900-luvun puolivälissä. Tällöin transsukupuolisuus tunnistettiin ensimmäistä kertaa omana kategorianaan ja erotettiin homoseksuaalisuudesta. Lääketieteellisten hoitojen, erityisesti hormonihoidojen ja kirurgian kehittyminen 1900-luvulla nähtiin ratkaisuna transsukupuolisten kokemaan keholliseen ristiriitaan. Lääketieteen merkitys myös vakiinnutti käsitykset ”sukupuolen vaihtamisesta” tai ”sukupuolen vaihdosleikkauksesta” kuvaamaan transsukupuolisuuden kokemusta. (Halberstam 2018, 26.) Erityisesti saksassa 1900-luvun alussa tapahtunut seksuaalisuuden tutkimus mahdollisti myöhemmän transsukupuolisuuden tutkimuksen niin lääketieteessä kuin muilla aloilla (Meyerowitz 2002; teoksessa Honkasalo 2019, ei sivunumeroita). Huomattavaa kuitenkin on, että alun perin hormonihoidoja sekä kirurgisia toimenpiteitä perusteltiin usein eugeniikan avulla, esimerkiksi vetoamalla rikoslakiin, joka kriminalisoi ”poikkeavan seksuaalisuuden” ja mahdollisti näin ensimmäiset transsukupuolisuuden lääketieteelliset hoidot sterilisaatioon liittyvinä toimenpiteinä. (Timm 2010; teoksessa Honkasalo 2019, ei sivunumeroita.)

2000-luvulla ja erityisesti 2010-luvulla transsukupuolisuuden historia on seurannut homoseksuaalisuuden historiaa – patologisoimisesta on siirrytty kohti identiteettiin perustuvaa ymmärrystä seksuaalisuudesta ja sukupuolesta. Transsukupuolisuus on muuttunut lääketieteellisestä ongelmasta tai mielisairaudesta identiteetiksi ja itseilmaisun tavaksi. (Halberstam 2018, 19.) Halberstamin mukaan tästä muutoksesta kuitenkin seuraa, että ”nimeämisen koloniaalinen valta” on siirtynyt lääketieteen parista poliittiseksi kamppailuksi, jossa muun muassa ihmisoikeusjärjestöt näyttelevät keskeistä roolia (mt, 28).

2.2. Transsukupuolisuuden historia Suomessa

Suomessakin transsukupuolisuuden historia kytkeytyy kiinteästi lääketieteen sekä lainsäädännön historiaan, jotka yhdessä ovat rakentaneet käsityksiä transsukupuolisuudesta. Suomessa aihe on tutkimuksellisesti melko uusi: Honkasalo (2018, 43) määrittää ensimmäisen Suomessa julkaistun systemaattisen transsukupuolisia potilaita koskevan tutkimuksen vuoteen 1971 ja kiinnittää huomiota sen jo aikanaan konservatiiviseen näkökulmaan, joka esitti transsukupuolisuuden erityisesti miehissä ilmenevänä homoseksuaalisuuden muotona, ja suositteli eheytyä hoitomuodoksi. Tätä ennen lääketieteessä on

kuitenkin käytetty transvestiittisuuteen tai ristiinpukeutumiseen viittaavaa transvestisimus-diagnoosia jo 50-luvulla.

Suomessa transsukupuolisuuden hoitoa ja sukupuolimerkinnän vaihtamista henkilötietoihin määrittää translaki, eli laki transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta 563/2002, joka astui voimaan vuonna 2003. Laki velvoittaa potilaalta täysi-ikäisyyttä, Suomen kansalaisuutta, lääkärin lausuntoa transsukupuolisuudesta sekä osoitusta steriiliydestä. (Honkasalo 2018, 43). Näistä erityisesti täysi-ikäisyysvaatimus on transsukupuolisten lasten ja nuorten oikeuksia pohtiessa keskeinen. Vuoden 2017 avioliittolakiuudistukseen asti translaki edellytti myös sukupuoltaan juridisesti korjaavalta henkilöltä naimattomuutta. Huomattavaa on, että vuoden 2002 laki edellyttää lääketieteellistä sukupuolenkorjausta, mikäli henkilö tahtoo sukupuolen juridista vahvistamista. (Järviö 2020, 103.)

Suomalaisen, yhä voimassa olevan, translain pohjalla on vastaava ruotsalainen laki vuodelta 1972. Se oli maailman ensimmäinen laki, joka määritteli yhtenäiset ehdot ja käytännön sukupuolen juridiselle vahvistamiselle. Se mahdollisti juridisen sukupuolimerkinnän muuttamisen lisäksi hormonihoidot sekä kirurgian ja asetti transsukupuolisuuden hoidon valtion valvontaan. (Honkasalo 2019, ei sivunumeroita). Vuoden 1972 Ruotsin translaki edellytti pitkiä tutkimusjaksoja ja erilaisia psykologisia sekä myös fyysisiä todisteita transsukupuolisesta identiteetistä ja sen pysyvyydestä. Potilaan oli todistettava elävänsä ”vastakkaisen sukupuolen roolissa” ja toisintavansa binäärisiä ja heteroseksuaalisia sukupuolinormeja. (mt.) Vastaavanlainen tutkimusjakso on yhä käytössä Suomessa, vaikka sukupuolinormien toisintamisen oletusta on osittain höllytetty, eikä heteroseksuaalisuus ole enää vaatimus. Sen sijaan esillä on kysymys siitä, mikä on muunsukupuolisten asema Suomen lainsäädännössä ja lääketieteellisten hoitojen kohdalla.

Vuoden 1972 ruotsalainen translaki toimi aikanaan innoituksena myös muulle eurooppalaiselle lainsäädännölle. Huomattavaa onkin, että vuoteen 2004 asti kaikki eurooppalaiset valtiot sisälsivät steriiliysvaatimuksen sukupuolen juridisen vaihtamisen ehdoksi. Osa valtioista on sittemmin luopunut tästä. (Honkasalo 2018, 41.)

2.3. Transliikkeen politisoituminen Suomessa

Transliikkeen nousua Suomessa sekä transoikeuksien politisoitumista on tutkinut esimerkiksi Järviö (2020, 103). Hänen mukaansa transaktivistit ja kansalaisliikkeet alkoivat vaatia translain uudistamista 2010-luvun alussa. Aluksi vaatimukset keskittyivät ennen kaikkea translain vaatimukseen lisääntymiskyvyttömyydestä. Sen koettiin heikentävän transihmisten oikeutta ruumiilliseen koskemattomuuteen. Keskustelu laajeni kuitenkin myöhemmin ja itsemääräämisoikeus nousi keskeiseksi käsitteeksi ja

ideaaliksi juridisen sukupuolen vahvistamisesta puhuttaessa. Taustalla vaikutti myös Suomen saamat huomautukset siitä, että translaki rikkoo ihmisoikeuksia.

Translain uudistusta koskevassa työssä keskeisiä toimijoita olivat Seta ja Trasek, jotka toimivat yhteistyössä alusta asti muun muassa julkaisemalla yhteisiä kannanottoja. Järviön mukaan sukupuolen moninaisuuden keskittyvä Trasek oli ennen translakikeskustelua tunnettu nimenomaan potilasyhdistyksenä, ja sen poliittinen aktivoituminen kuvaa transliikkeen politisoitumista yleisemminkin. Samalla tavoin ennen kaikkea seksuaalivähemmistöjen äänenkannattajana tunnettu Seta alkoi tuoda transihmisten oikeuksia näkyvämmiin esille 2010-luvun alussa perustetun transpoliittisen toimikunnan kautta. (Järviö 2020, 104.) Järviö arvelee syiksi transoikeuksien politisoitumiselle kansalaiskentällä toisaalta järjestöjen saaman kritiikin radikaalimmilta queer-toimijoilta, toisaalta suuren osan homoseksuaalisuuteen liittyvien tavoitteiden toteutumisen. (mt., 104–105.) Järviön mukaan myös puoluepolitiikalla oli merkittävä rooli translakiuudistuksen politisoitumisessa: vuonna 2011 vihreät ja vasemmistoliitto nousivat hallitukseen, joten järjestöt kokivat ajan suotuisaksi lakimuutokselle. Toisaalta samaan aikaan perussuomalaisten, ja sen myötä arvokonservatismiin, nousu aktivoi niitä tahoja, joita arvokonservatiivinen ajattelu vastustaa. (mt., 107.) Merkitystä on myös 2015 uudistuneella tasa-arvolaille, joka toi sukupuolen moninaisuuden osaksi tasa-arvopolitiikkaa (mt., 114).

Vuonna 2019 translain uudistaminen kirjattiin Marinin hallituksen hallitusohjelmaan (Järviö 2020, 117). Tämän seurauksena STM:ssä on parhaillaan käynnissä säädösvalmistelu translain uudistamisesta. Hallituksen esityksen arvioidaan annettavan eduskunnalle viikolla 22. Esityksessä laki transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta kumottaisiin säädettävällä lailla sukupuolen vahvistamisesta. Lisäksi poistetaan nykyisen translain vaatimus lisääntymiskyvyttömyydestä. Uuden lain on tarkoitus erottaa toisistaan sukupuolen juridinen vahvistaminen lääketieteellisistä hoidoista siten, että jatkossa sukupuolen juridinen muuttaminen tapahtuu hakemuksella, johon sisältyy henkilön oma selvitys ”pysyvästä” sukupuolen kokemuksesta sekä tähän liittyvä harkinta-aika. Lisäksi uusi laki edellyttää hakijalta Suomen kansalaisuutta tai pysyvää asuinpaikkaa Suomessa. Tutkielman aiheen kannalta merkittävää on, että uusi laki edellyttäisi yhä hakijalta täysi-ikäisyyttä. (STM 2021.)

3. EDUSTAMISVÄITE

Poliittista edustamista tutkitaan tässä työssä Michael Sawardin edustamisväitteen (representative claim) avulla. Edustamisväiteteoriassa poliittinen edustaminen nähdään dynaamisena prosessina, jossa tuetaan edustamisväitteitä (Saward 2010, 3). Perinteisesti politiikan tutkimuksessa ja demokratiateorioissa

edustaminen on nähty virallisissa poliittisissa instituutioissa (kuten parlamentti) toimivien henkilöiden ominaisuutena (mt., 4; 6). Edustamisväiteteoria muuttaa edustamisen käsitteen passiivisesta olemisesta aktiiviseksi toiminnaksi, jossa edustajat puhetekojen kautta luovat ja tuottavat edustamista jotakin määrittelemäänsä tarkoitusta varten (mt., 13).

Yksinkertaisimmillaan edustusväitteessä edustaja (poliittinen toimija) väittää edustavansa jotakin ihmisryhmää muita paremmin. Samalla hän liittää edustettavaan joukkoon piirteitä, jotka kuvaavat edustettavien ryhmää. Nämä piirteet eivät välttämättä todellisuudessa kuvaa edustettavaa joukkoa, vaan ovat aina epätäydellisiä representaatioita. (Saward 2010, 36.) Edustamisväite ei siis varsinaisesti tuo näkyväksi jotakin piilotettua, vaan konstruoi vaikutelman siitä, että jokin aiemmin piilotettu on tuotu näkyväksi. (mt., 39). Edustamisväitteen teoriaan kuuluukin, että edustettavat voivat hyväksyä, hylätä tai jättää huomiotta edustamisväitteen (mt., 48). Siten edustamislause luo suhteen edustajan ja edustettavan välille. Edustuspuheella taas viitataan puheeseen, joka sisältää edustuslauseita. (Mattila 2017, 213.)

Edustamisen on perinteisesti katsottu koostuvan kolmesta osasta: subjekti edustaa objektia, joka puolestaan on todellisen joukon (referent) kuva. Sawardin (2010, 36) teoria laajentaa tätä käsitystä lisäämällä siihen väitteen tekijän ja yleisön. Edustamisväite koostuu Sawardin mukaan viidestä osasta:

1. *Tekijä* esittää edustamisväitteen, eli ilmaisee jonkun edustavan jotakin.
2. *Subjekti* kuvaa, kuka väitteessä edustaa jotakin. Usein subjekti ja väitteen tekijä ovat sama taho. Tällöin esimerkiksi järjestö voi kirjoittaa edustavansa translapsia.
3. *Objekti* on se, mitä edustamisväite pyrkii kuvailemaan. Se ei koskaan ole "todellinen" toisinto, vaan edustuslauseen tekijän luoma approksimaatio. Jos järjestö sanoo edustavansa translapsia, on tämä kuviteltu translusten joukko väitteen objekti.
4. *Todellinen joukko* (referent) on se todellisen maailman ryhmä, jota objekti edustaa. Tämä tarkoittaisi kaikkia olemassa olevia translapsia.
5. Edustamisväite esitetään aina jollekin *yleisölle*, jonka tehtävä on hyväksyä tai hylätä väite.

Mattilan (2017, 214) mukaan uusi edustusteoria, jonka osa Sawardin edustamisväite on, eroaa perinteisistä edustamisteorioista siinä, ettei edustamista enää kytketä institutionaaliseen valtaan ja vaaleilla valittuun eduskuntaan. Tällöin edustamisväitteitä voivat esittää kansalaisjärjestöt, jotka edustustehtäväänsä huolimatta on suljettu demokraattisen päätöksenteon ulkopuolelle. Kun edustaminen määritellään dynaamiseksi toiminnaksi, jonka arvo perustuu edustamisväitteiden sisältöön ja eri väitteiden väliseen kamppailuun julkisessa keskustelussa, on mahdollista tarkastella kansalaisjärjestöjen roolia osana demokratiaa. Kansalaisyhteiskunnan toimijoita ei Sawardin teoriassa siis pidetä enää parlamentaarisen

demokratian lisänä, vaan ne voidaan nähdä demokraattisesti legitiimeinä toimijoina, jotka vaikuttavat yhteiskunnassa vallalla oleviin diskursseihin. Erityisen tärkeää tämä on työn aiheen kannalta: lapset on ryhmänä suljettu perinteisten demokraattisten instituutioiden ulkopuolelle, jolloin heidän edustamisensa on aina muiden tahojen käsissä.

Edustamisväiteteoria laajentaa edustamisen analyysin välineistöä ja tapaa hahmottaa se. Kun edustaminen erotetaan instituutioista puheen tai diskurssin analyysiksi, tärkeäksi nousee kontekstuaalinen ymmärrys. Saward painottaakin erityisesti kulttuurista ja symbolista edustamista, joka ei rajoitu poliittisiin instituutioihin. Tällä tarkoitetaan niitä symboleita ja kielikuvia sekä miellelyhtymiä, joita edustuspuheen tuottajat hyödyntävät vedotessaan erilaisiin yleisöihin. Samalla ne ovat edustamisväitteiden erilaisia resursseja. Edustamisväitteet eivät koskaan synny tyhjiössä, vaan poliittinen kulttuuri määrittelee, millaisia väitteitä voidaan esittää ja toisaalta millaiset väitteet hyväksytään toisia helpommin. (Saward 2010, 72–75.)

Sawardin mukaan edustaminen on aina esiintymistä tai performanssi. Hän vertaa poliittista esiintymistä Butlerin teoriaan sukupuolen esittämisestä (Saward 2010, 42–43). Tämän vuoksi se ryhmä, jota edustamisväitteessä kuvaillaan, on aina jonkinlainen luotu arvio tai kuva todellisuudesta. Todellisuus on tässä kohtaa hankala termi, sillä objektin “todellinen” luonto on mahdotonta määrittää. Sen vuoksi yleisön tehtäväksi jää arvioida edustamisväitteen uskottavuutta ja legitiimiyttä. Edustamisväitteen voidaan katsoa onnistuneen, kun sen tavoittelema yleisö tunnistaa itsensä tai intressinsä väitteestä. (mt., 48; 66–68). Edustamisväitteen konstruktivistisen luonteen vuoksi on myös tärkeä ymmärtää, että väitteen tekijä ja sen kohde konstruoivat molemmat toisiaan vastavuoroisessa suhteessa. Toisen antama kuva toisesta määrittää molempia. (mt., 36–37.)

Edustamisväitteen operationalisoimista ovat kehittäneet mm. Guasti ja Geissel (2019, 101) kehittämässään typologiassa. Sovellan työssäni heidän kehittälemäänsä epäedustamislauseetta. Epäedustamislauseessa puhuja hyödyntää edustamisväitteen rakennetta perustellakseen, miksi hänen vastustajansa ei sovi edustamaan valittua ryhmää. Aineisto ohjaa tämän jaottelun hyödyntämiseen: transsukupuolisten oikeuksia ajavat kansalaisjärjestöt asemoituvat toisinaan muun muassa valtiovaltaa ja nykyistä lainsäädäntöä sekä lääketieteellisiä instituutioita vastaan.

Edustamisväitteet voidaan jakaa eksplisiittisiin ja implisiittisiin. Eksplisiittisissä edustamisväitteissä tekijä ilmaisee selkeästi kyseessä olevan edustamisväite – esimerkiksi kansalaisjärjestö voi sivuillaan kirjoittaa: ”Me edustamme transihmisiä.” Implisiittisissä edustamisväitteissä edustamista ei suoraan mainita

muodossa ”me edustamme”. (Saward 2010, 60.) Tässäkin aineisto ohjaa analyysia: eksplisiittiset edustamisväitteet puuttuvat aineistosta, joten käsiteltäväksi jää implisiittinen edustaminen. Tässä työssä kaikki transjärjestöjen puhe, jossa mainitaan translasten ja -nuorten joukko, tulkitaan implisiittiseksi edustuspuheeksi.

4. KRIITTINEN DISKURSSIANALYYSI

Sawardin edustamisväitettä lähestytään työssä kriittisen diskurssianalyysin avulla. Diskurssianalyysi ei Jokisen, Juhilan ja Suonisen mukaan ole sinänsä analyysin väline, vaan teoreettinen viitekehys (Jokinen ym. 2016, 21). Tässä työssä kriittinen diskurssianalyysi kuitenkin laajenee väljäksi metodologiaksi. Jokinen ym. määrittelevät diskurssianalyysin ”sellaiseksi kielenkäytön ja muun merkitysvälitteisen toiminnan tutkimukseksi, jossa analysoidaan yksityiskohtaisesti sitä, miten sosiaalista todellisuutta tuotetaan erilaisissa sosiaalisissa käytännöissä” (mt., 14). Kriittinen diskurssianalyysi tarkastelee diskursiivisen käytännön ja sosiaalisten ja kulttuuristen todellisuuden suhdetta toisiinsa sekä tekstin keinoja rakentaa laajempia sosiaalisia merkityksiä. Kyse on nimenomaan vallan analyysistä, sillä nämä sosiaalista todellisuutta rakentavat diskurssit syntyvät erilaisten ideologisten voimakamppailujen seurauksena. Merkittävää on näiden kamppailujen sosiaalinen luonne. (Fairclough 2013, 57.) Kriittisellä diskurssianalyysillä on selvästi poliittinen tai normatiivinen luonne ja se pyrkii sosiaalisten ongelmien ja epäkohtien tarkasteluun (mt., 11).

Transsukupuolisuuden tarkasteluun diskurssianalyysi ja konstruktionistiset menetelmät soveltuvat erityisen hyvin transsukupuolisuuden käsitteen monimuotoisuuden vuoksi (transsukupuolisuuden kokemuksen yleistäminen empiirisen tutkimuksen avulla on haastavaa ja vaatii lähdeaineistolta merkittävää monimuotoisuutta, jotta se heijastelisi tosielämän kokemuksia ja kehollisuuden kaikkia muotoja). Sukupuolentutkimusta ja feminististä tutkimusta, sekä toisaalta myös diskursiivisia metodeja on usein kritisoitu niiden tekstilähtöisyydestä. Koska transsukupuolisuuden historia (ja usein arkielämän kokemukset) ovat kuitenkin piilotettuja tai vaiennettuja, on tekstuaalisuus keino lähestyä julkisen kautta tätä muuten yksityisen puolelle jäävää aihetta.

Lisäksi kriittisen diskurssianalyysin poliittinen ote sopii tutkimusnäkökulmaan, jossa pyritään problematisoimaan transjärjestöjen itsensä roolia valtakurssien toisintajina ja tuottajina. Transjärjestöt on perinteisesti nähty ruohonjuuritason toimijoina, joiden lausunnoista tutkimuskin on hakenut vastaväitteitä esimerkiksi poliittiselle ja lääketieteelliselle vallalle. Tämä tutkielma pyrkii tarkastelemaan transjärjestöjä poliittisen vallan käyttäjinä ja osana poliittisen vallan jatkumoa. Myös edustuksen käsite liittyy tähän

valtaan. Vallankäytön näkökulmasta transjärjestöjen roolia on kuitenkin merkittävä kontekstualisoida: niiden käyttämää valtaa ei voida suoraan rinnastaa esimerkiksi valtiollisiin instituutioihin. Työssä kieltäydytään näkemystä, jonka mukaan edustavan tahon olisi parempi olla osa samaa viiteryhmää edustettavien kanssa. Jos tällä kuitenkin on merkitystä, on transjärjestöjen (erityisesti Trasekin) kohdalla merkittävää huomata nimenomaan transsukupuolisten aktivistien ja toimijoiden rooli analysoitavien tekstien tuottajina. Tästä näkökulmasta kriittisen analyysin viitekehukseksi ottaminen vaatii erityistä sensitiivisyyttä ja varovaisuutta. Transjärjestöjen analyysin kautta pyritäänkin tuomaan esiin laajempia yhteiskunnallisia diskursseja sekä korostamaan järjestöjen valtiollisiin vallankäyttäjiin kohdistamaa kritiikkiä.

5. AINEISTON ANALYYSI

5.1. Syrjinnän ja vastoinkäymisten diskurssi

Analysoidusta aineistosta on tunnistettavissa neljä diskurssia, jotka nousevat voimakkaimpina esiin translasten edustamisessa. Ne kuvaavat tapoja, joilla järjestöt kuvailevat toisaalta translapsia, toisaalta itseään sekä konstruoivat, toisintavat tai vastustavat laajempia yhteiskunnallisia rakenteita, joihin ne kuuluvat. Näistä ensimmäinen on syrjinnän ja vastoinkäymisten diskurssi. Siinä translasten oikeuksia puolustetaan vetoamalla niihin vaikeuksiin, joita he kohtaavat elämässään.

Halberstamin (2018) mukaan transsukupuoliset lapset, heidän identiteettinsä ja kehonsa, ovat päätyneet keskustelunaiheiksi, kun julkisessa keskustelussa määritellään uudelleen hyväksyttävien sukupuoliroolien ja kehojen rajoja (46). Samalla Halberstam kritisoi tapaa, jolla keskustelu translapsista pyrkii normalisoimaan transsukupuolisuutta luomalla vanhoihin instituutioihin tilaa erilaisille kehoille purkamatta näitä instituutioita tai niiden binäärisiä voimasuhteita. Halberstamin mukaan näissä keskusteluissa translapsi asettuu psykologisiin ja lääketieteellisiin diskursseihin uhrina, jota täytyy suojella, puolustaa ja hoitaa lääketieteellisesti. (mt., 53.)

Syrjinnän ja vastoinkäymisten diskurssista on kyse silloin, kun järjestöt luovat translapsista representatioita korostamalla translasten heikkoa asemaa yhteiskunnassa. Esimerkiksi Seta vaatii sivuillaan julkaisemassaan kannanotossaan translasten aiempaa parempaa huomioimista seuraavalla tavalla:

Tuoreiden tutkimustulosten mukaan sateenkaarilapset kohtaavat muita enemmän koulukiusaamista, seksuaalista häirintää ja koronatilanteen aiheuttamia mielenterveyden haasteita. Tietoa sateenkaarilasten kokemasta syrjinnästä, heihin kohdistuvasta väkivallasta, seksuaalisesta häirinnästä ja mielenterveyden haasteista on olemassa, mutta riittävät toimenpiteet puuttuvat edelleen.

Sateenkaarilapset kantavat vielä edelleen myös kohtuuttoman vastuun tiedon jakamisesta aikuisille. Lisäksi he joutuvat kohtaamaan epäasiallista kohtelua ammattilaisten taholta. (Seta 10.11.2021.)

Kyseessä on edustuspuhe, joka sisältää epäedustamisväitteen siitä, etteivät erikseen nimeämättömät yhteiskunnalliset tahot ja ”ammattilaiset” tai ”aikuiset” edusta translasten ja nuorten hyvinvointia. Järjestö asemoi itsensä edustamaan translapsia ja nuoria. Epäedustamisväitteessä ”sateenkaarilapset” erotetaan muista lapsista erilliseksi ryhmäksi, joka kokee muita enemmän vastoinkäymisiä. Kannanotossa vastoinkäymisten narratiivin avulla perustellaan järjestön ajamia konkreettisia tavoitteita, kuten alaikäisten huomioiminen translakia uudistettaessa ja sateenkaarilasten oman äänen kuuleminen heitä koskevassa päätöksenteossa. Näiden vaatimusten yhteydessä sateenkaarilapsi kuvataan ”haavoittuvassa asemassa olevaksi”:

Haavoittuvassa asemassa olevat sateenkaarilapset tulee huomioida kattavasti kaikissa lapsipoliittisissa asiakirjoissa ja toimenpideohjelmissa

Tarvitsemme myös erillisen valtioneuvoston hallinnonalat läpileikkaavan sateenkaaripoliittisen toimintaohjelman, joka edistää sateenkaarilasten hyvinvointia ja turvallisuutta elämän eri osa-alueilla. Yksi keskeinen toimenpide on vahvistaa kaikkien lasten kanssa toimivien ammattilaisten osaamista sukupuolen ja seksuaalisen suuntautumisen moninaisuudesta. (Seta 10.11.2021, lihavointi alkuperäinen)

”Haavoittuvuudesta” puhuu myös Transperheet lausunnossaan hallituksen esitykseen uudesta translaista:

Sukupuolen vahvistamisen epääminen alaikäisiltä jättäisi nämä erityisen haavoittuvassa asemassa olevat nuoret vaille nähdyksi / tunnustetuksi tulemistä, mikä altistaa syrjäytymiselle ja sairastumiselle sekä hankaloittaa arkea monin tavoin. Kun henkilötiedot eivät vastaa elettyä identiteettiä, lapsi ja nuori joutuu esimerkiksi selittämään sukupuoltaan lipun- tai passintarkastajalle tilanteissa, joissa sukupuoli ilmenee käytettävistä asiakirjoista. Tämä vaikeuttaa mm. matkustamista niin paikallisesti ja pitkällä matkalla kotimaassa kuin ulkomaille ja ulkomailla. Myös kesätöihin ja jatkokoulutukseen hakeutuminen on vaikeaa, jos henkilöllisyysasiakirjat eivät vastaa sukupuoli-identiteettiä. Tämä heikentää merkittävästi nuoren toimintakykyä ja osallisuutta yhteiskunnassa.” (Transperheet 4.4.2022.)

Lainauksessa yhdistyvät erilaiset nuorelle koituvat haitat, joiden arkipäiväisyyttä korostetaan. Transnuoren kokema syrjintä esitetään toisaalta yksilölle itse koituvana kärsimyksenä, kuten ”syrjäytymisenä” ja ”sairastumisena”. Toisaalta translapsi nähdään yhteiskunnan osana, ja lapsen liittyvän symbolisen tulevaisuuden potentiaalin nähdään ilmentyvän myös translapsessa: alaikäisen juridisen sukupuolen vahvistamista perustellaan syrjäytymisen estämisenä myös sillä perusteella, että näin transnuori toteuttaa niitä normeja, joita muiltakin nuorilta odotetaan – eli opiskelee ja työllistyy. Vaikka järjestö käyttää retoriikassaan syrjinnän ja vastoinkäymisten diskurssia, rakentuu kuva translapsesta moniulotteisemmaksi ja vastaa ei-transsukupuolisista nuorista piirtyvää kuvaa. Tällöin huomio siirtyy kuitenkin lapsen oikeuksista ja translapsen oikeuksien toteuttamisen itseisarvosta argumentteihin, jotka perustelevat lakimuutosta vetoamalla yhteiskunnalliseen hyötyyn, jota transnuori (ja tulevaisuuden aikuinen) voivat tuottaa.

Näiden lisäksi syrjinnän ja vastoinkäymisten diskurssia hyödynnetään myös vetoamalla translasten pahoinvoinnin tuottamiin yhteiskunnallisiin kustannuksiin:

[...] lapset ja nuoret tarvitsevat mahdollisuuksia vaikuttaa siihen, miten yhteiskunta heidät näkee ja kuulee. Mikäli näitä mahdollisuuksia ei ole, nuoret voivat kokea jäävänsä yksin, ja ongelmat herkästi kasaantuvat. Tämä voi johtaa pitkiin hoitajaksoihin nuorisopsykiatrisilla poliklinikoilla ja merkittäviin yhteiskunnallisiin kustannuksiin, sekä heikentää perheiden hyvinvointia. (Transperheet 4.4.2022.)

Syrjinnän ja vastoinikäymisten diskurssi voidaan tunnistaa myös niistä teksteistä, joissa ei eksplisiittisesti korosteta translasten kohtaamaa syrjintää. Setan kirjoittaessa, että ”Suomen on toimittava sateenkaari-lasten hyvinvoinnin ja turvallisen arjen takaamiseksi useilla tasoilla” (Seta 10.11.2021) on kyseessä epäedustamislause, jossa Suomen valtio ei edusta translasten hyvinvointia ja turvallisuutta. Tällöin translapset esitetään käänteisesti ryhmänä, joka ei voi hyvin tai jonka hyvinvointi on uhattuna, ja jonka arki ei ole turvallinen – arkeen liittyy siis ajatus jonkinlaisesta ”vaarasta” tai ”turvattomuudesta”. Samanlaisia ajatuksia löytyy Transperheiden lausunnosta: ”Oikeus juridisen sukupuolen vahvistamiseen vähentäisi lasten ja nuorten vähemmistöstressiä ja tukisi heidän osallisuuttaan ja mahdollisuuttaan elää arjessa ilman pelkoa” (Transperheet 4.4.2022.)

Syrjinnän ja vastoinikäymisten diskurssia hyödyntävässä edustamispuheessa hyödynnetään usein tutkimustietoa (tai asiantuntijatietoa) sekä mielenterveyteen liittyviä argumentteja ja representaatioita, sillä niiden avulla arkielämän syrjintä ja sen seuraukset voidaan tuoda näkyviin.

*Kansainvälisen transterveyden asiantuntijajärjestö Wpathin mukaan yhä useampi lapsi ja nuori elää jo kokemassaan sukupuolella ennen täysi-ikää (Wpathilla viitataan ikään ennen toisen asteen opintoja). Tuoreemmissa tutkimuksissa on käynyt ilmi, että yhä useamman alaikäisen transnuoren kokemus sukupuolestaan jatkuu aikuisiässä. *Sukupuolen juridinen vahvistaminen alaikäisillä ehkäisee tutkitusti myös itsemurhia ja itsensä vahingoittamista. Varsinkin transnuorten ajatukset itsensä vahingoittamisesta tai itsemurhasta ovat hälyttävän korkeat. Silloin kun lapsi tai nuori saa elää omaksi koetussaan sukupuolella ja tulee siinä kohdatuksi, ei hyvinvointieroja juuri esiinny.* (Seta 3.4.2022, kursivointi lisätty.)*

Tutkimusten mukaan (mm. Alanko 2014) transnuorten itsensä vahingoittamisen ja jopa itsemurhayritysten esiintyvyyssprosentti on hälyttävän korkea. Hoitamaton sukupuoliristiriita tuottaa kärsimystä ja maksaa yhteiskunnalle moninkertaisesti enemmän kuin ajoissa käynnistetty hoito. (Trasek 24.4.2018.)

Sekä Setan lausunnossa hallituksen esitykseen että Trasekin linjauksessa itsemurhatilastojen avulla valetetaan tosielämän haasteita, joita translapset kohtaavat ja korostetaan toisaalta lakimuutoksen, toisaalta terveydenhuollon käytäntöjen parantamisen tarpeellisuutta sekä kiireellisyyttä. Seta puhuu neutraalimmin ”hyvinvointieroista”, mutta Trasek hyödyntää lisäksi yllä käsiteltyä yhteiskunnallisten kustannusten argumenttia. Kummassakin otteessa kuitenkin argumentoidaan, ettei transnuorten itsetuhoisuus ole transsukupuolisuuteen itseensä liittyvää, vaan seuraus puutteellisesta terveydenhuollosta ja lainsäädännöstä. Seta myös erikseen mainitsee, että ”lasten sukupuolen moninaisuus tulisi depatologisoida” (Seta 3.4.2022).

Translasten esittäminen heikossa asemassa ja hädänalaisina johtaa usein helposti Halberstamin (2018, 53) kritisoimaan ajatukseen translasten ”suojelemisesta”. Esimerkiksi Transperheiden lausunnossa

hallituksen esitykseen yhdistys linjaa, että se ”pitää tärkeänä translasten ja -nuorten suojelua ja heidän kasvurauhansa turvaamista” (Transperheet 4.4.2022). Samanlainen kaiku on järjestön kirjoittaessa, että se on ”hyvin huolissaan nykyisen lakiesityksen vaikutuksesta lapsiin ja nuoriin” (mt.). Samassa lausunnossa todetaan myöhemmin seuraavasti:

[...] jos lakiesitys viedään läpi ehdotuksen mukaisesti huomioimatta lasten ja nuorten itsemääräämisoikeutta, oikeutta osallisuuteen sekä ilmeisiä lasten ja nuorten suojelun tarpeita, vaadimme eduskunnalta vähintäänkin pikaista toimenpideoitetta ja uudistusta alaikäisten oikeuksien ja hyvinvoinnin huomioimiseksi. (Transperheet 4.4.2022, kursivointi lisätty.)

Transperheet edustaa tässä toisaalta translapsia ja -nuoria, toisaalta nimenomaan heidän vanhempiaan ja läheisiään. Järjestön lausunto käyttää edustamisen resurssina kokemusasiantuntijuutta: esimerkiksi translain täysi-ikäisyysvaatimus koetaan ”elävän elämän kokemuksiemme perusteella hyvin vakavaksi puutteeksi” (transperheet 4.4.2022). Järjestö myös ”pelkää seurauksia perheenjästemme hyvinvoinnille ja toimintakyvylle” (mt). *Suojelemisen* kaltaiset sanavalinnat hyödyntävät kulttuurisesti voimakkaita vanhemmuuden koodistoja ja ovat siten edustuspuheena emotionaalisesti latautuneita. Velvollisuus suojella lapsia ulotetaan vanhemmuudesta eduskuntaan ja hallitukseen, jotka asetetaan vastakkain: koska hallitus ei suojele translapsia, se jää eduskunnan tehtäväksi. Näin valtiolliset instituutiot nähdään vanhemmuuden jatkeena ja yhteiskunnan heikoimmista huolehtiminen nähdään laajempuna yhteiskunnallisena ideaalina ja vastuuna. Vanhempien rooli sekä yhteiskunnallinen velvollisuus rinnastuvat ja täydentävät toisiaan: ”Kotona tarjottavan tuen ja hyväksynnän lisäksi lapset ja nuoret tarvitsevat mahdollisuuksia vaikuttaa siihen, miten yhteiskunta heidät näkee ja kuulee” (mt.). Edustaminen ei siis rajoitu vain translapsiin ja järjestöön itseensä lasten edustajana, vaan järjestö tuottaa edustamista ja representaatioita valtiollisista elimistä ja yhteiskunnallisista voimista.

Ajatus translasten suojelemisesta haastaa konservatiivisia diskursseja, joissa tyypillisesti ei-transsukupuolisia lapsia on suojeltava aikuisilta transihmisiltä. Toisaalta suojelemisen retoriikka on ongelmallinen, sillä siihen liittyy aina ajatus translapseen suhtautumisesta paternalistisesti. Suojellessaan jotakin, edustamispuheen tuottaja asettaa joukon subjekteja, jotka tietävät translasta paremmin, *miten* häntä suojellaan. Lasten suojelemisen diskurssi on sen konservatiivisten kaikujen vuoksi ongelmallinen myös siten, että tyypillisesti näissä diskursseissa ”lapsi” muuttuu tosielämän henkilöstä lapsen ideaaliksi, johon heijastetaan ajatuksia heikkoudesta, viattomuudesta sekä toisaalta yhteiskuntaan liitettäviä arvoja ja tulevaisuuden potentiaaleja. Translapsen suojelemiseen vetoaminen nimenomaan lapsen ideaalina on hankala myös siltä kannalta, että symboliseen ”lapsen” ideaan ei tyypillisesti mahdu normeista poikkeavaa käytöstä. Translapsi ei ole suojelun arvoinen ideaali, vaan tällaisessa ajattelussa transsukupuolisuus on lapsen ideaan ulkopuolelta lisätty ominaisuus.

Suojelemisen diskurssiin on suhtauduttava kriittisesti myös siitä syystä, että Transperheiden lausunnossa hyödynnetään myös selkeästi konservatiivista retoriikkaa: ”On varmistettava translasten ja -nuorten pääsy ajoissa laadukkaisiin, kansainvälisten suositusten mukaisiin, peruuttamattomia muutoksia aiheuttamattomiin hoitoihin silloin, kun se on lapsen tai nuoren hyvinvoinnin kannalta tarpeen” (Transperheet 4.4.2022). *Peruuttamattomista hoidoista* puhuminen viittaa murrosiän fyysisiä muutoksia hidastaviin lääkehoitoihin, joiden avulla translapsen murrosikä voidaan lykätä. Ne ovat translapsista puhuttaessa kiistelty aihe. Nykyisen tutkimuksen mukaan nämä hoidot eivät aiheuta peruuttamattomia muutoksia, mutta sukupuolen lääketieteellisen korjaamisen peruuttamattomuus (sekä siihen liittyvä ”katuminen”) ovat merkittävä osa translasten oikeuksia vastustavia diskursseja.

Suojelemisen, sekä syrjinnän ja vastoinkäymisten, diskurssista huolimatta on merkittävää, että Transperheet rinnastaa translasten suojelemisen alaikäisten itsemääräämisoikeuteen ja osallisuuteen sekä alaikäisten oikeuksiin (transperheet 4.4.2022). Suojelemisen diskurssi ei siis ole ristiriidassa lapsen oikeuksien kanssa, vaan ikään kuin näiden luonnollinen jatke, jossa lasten suojeleminen tapahtuu oikeusnormien avulla ja lasten omaa ääntä kuuntelemalla. Näin suojelemisen retoriikka pehmenee ja muistuttaa enemmän Setan ja Trasekin käyttämiä koodistoja. Lisäksi järjestö ”on tyytymätön siihen, ettei lapsiamme ja nuoriamme [...] ole kuultu rauhassa” (mt). Translapsi ei siis ole vain edustettava uhri, vaan hänellä on ääni, joka on poliittisella areenalla arvokas tulla kuulluksi.

Vastoinkäymisten ja syrjinnän diskurssia voidaan lähestyä monelta suunnalta: Toisaalta translasten ja nuorten kohtaamia vaikeuksia ja syrjintää sekä mielenterveysongelmia voidaan pitää ”todellisuudesta” löytyvinä ilmiöinä, joiden ratkaiseminen tai lievittäminen ovat itsessään arvokkaita tavoitteita. Tuodessaan näitä ongelmia esiin, järjestöt pyrkivät yksilöllisen kärsimyksen vähentämiseen. Lisäksi diskursiivisesti lapsen esittäminen heikossa asemassa on emotionaalisesti vahva argumentti lapseen yhteiskunnallisessa keskustelussa liitettävien assosiaatioiden kautta. Merkittävää myös on, että Setan nuorisotoimikunta käyttää translasten kokemaa syrjintää omassa lausunnossaan hallituksen esitykseen: ”tutkimusnäyttö toteaa tosiasian, että terveyteen ja hyvinvointiin liittyvät haasteet ovat yleisempiä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöön kuuluvilla nuorilla, joita me Setan nuorisotoimikunnassa edustamme” (Seta 31.3.2022).

Vastoinkäymisten diskurssin haittapuolena on kuitenkin sen historiallinen taakka, jossa sukupuolivähemmistöön kuulumisen on nähty itsessään negatiivisena asiana ja siihen on liitetty ajatuksia eletyn elämän vaikeudesta sekä yksilöllisestä epäonnesta. Merkittävää kuitenkin on, ettei yksikään järjestöistä, analysoiduissa teksteissä, erikseen määrittele translasta, vaan termi otetaan annettuna. Tämä mahdollistaa

mahdollisimman suuren lapsijoukon edustamisen. Kun kaikki sukupuolen moninaisuutta ilmentävät lapset kuitenkin esitetään syrjinnän ”uhreina” ja positiiviset ja voimaannuttavat representaatiot puuttuvat analysoiduista teksteistä, on syrjinnän ja vastoinikäymisten diskurssilla uhka tahattomasti liittää toisiinsa translapsen identiteetti ajatukseen arkielämän vastoinikäymisistä ja mielenterveysongelmista.

5.2. Itsemääräämisoikeuden ja lapsen oikeuksien diskurssi

Itsemääräämisoikeudesta tuli jo 2010-luvun alkupuolella merkittävä osa transoikeuksia koskevaa keskustelua. Järviö (2020, 109) pitää itsemääräämisoikeudesta puhumista ”tärkeänä kiintopisteenä kansainvälisessä sukupuolen juridista vahvistamista käsittelevässä puheessa”. Itsemääräämisoikeudella tarkoitetaan jokaisen oikeutta itse määritellä sukupuolensa ja toisaalta kieltoa edellyttää henkilöltä tämän kehoon liittyviä toimenpiteitä. Itsemääräämisoikeus on määritelty esimerkiksi jo Yhdistyneiden kansakuntien (YK) ihmisoikeuksien julistusta täydentävässä Yogyakartaan periaatteissa vuonna 2006. Periaatteet eivät ole sitovia, eikä niille ole YK:n virallista tunnustusta, mutta niitä pidetään ihmisoikeuspolitiikan ohjenuorina. Itsemääräämisoikeus on transsukupuolisten oikeuksien kannalta tärkeä periaate, sillä se erottaa toisistaan sukupuolen juridisen vahvistamisen ja lääketieteelliset hoidot, jotka vielä voimassa oleva translainsäädäntö sitoo yhteen. (mt., 109.)

STM:n lakiuudistuksen valmistelussa itsemääräämisoikeus on myös nostettu tärkeäksi periaatteeksi: ”Hallitusohjelman mukaisesti säädetään itsemääräämisoikeutta kunnioittava laki sukupuolen vahvistamisesta. Hankkeella parannetaan sukupuolivähemmistöjen itsemääräämisoikeutta ja yhdenvertaisuutta perustuslain ja Suomea sitovien kansainvälisten ihmisoikeussopimusten edellyttämällä tavalla.” (STM 2021.) Järjestöjen teksteistä tulee kuitenkin selkeästi ilmi, ettei valmisteilla oleva lakimuutos takaa nuorten itsemääräämisoikeutta. Järjestöt ottavat lausunnoissaan hallituksen esitykseen kantaa näihin ongelmakohtiin:

Alaikäisten itsemääräämisoikeus ei toteutuisi luonnoksen mukaisessa laissa ja jättäisi siten huomiotta yhdenvertaisuusperiaatteet, jotka YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen ja Suomen perustuslain mukaan kuuluvat myös lapsille: oikeus tulla kohdatuksi tasa-arvoisena yksilönä ja saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti. (Transperheet 4.4.2022).

Suomen translaki on ollut pitkään vanhentunut ja se loukkaa perus- ja ihmisoikeuksia. Juridisen sukupuolen vahvistamisen tulee perustua itsemääräämisoikeuteen ja prosessin tulee täyttää kansainväliset suositukset, sen tulee olla saavutettava, nopea ja läpinäkyvä. Saavutettavuus merkitsee, ettei prosessiin saa liittyä syrjiviä esteitä esim. ikään tai kansalaisuuteen tai toimintakykyyn perustuen. Nopea tarkoittaa, ettei prosessia tule pidentää perusteettomasti esimerkiksi erillisillä harkinta-ajoina. Läpinäkyvä tarkoittaa, että edellytykset ovat hakijalle selkeät eikä niihin liity tulkinnanvaraisuutta. (Seta 3.4.2022.)

Seta katsoo, että säännöksessä esitetty vaatimus täysi-ikäisyydestä sukupuolen juridisen vahvistamisen ehtona osoittaa piittaamattomuutta lapsen oikeuksista. Ikään perustuva kategorinen kieltä alaikäisten sukupuolen juridiselle vahvistamiselle jättää huomiomatta Suomen velvollisuuden taata lapsen oikeudet yhdenvertaisesti kaikille alaikäisille. Seta vaatii, että sukupuolen juridisen vahvistamisen ikäraja tulee laskea nykyisestä 18-ikävuodesta vastaamaan muita kansallisia lasten ja nuorten oikeudet huomioivia lakeja. Ikärajan laskeminen tarkoittaa sitä, että alaikäinen

henkilö voi korjata juridisen sukupuolen joko omalla ilmoituksella tai yhdessä vanhempien kanssa. Juridinen sukupuolen vahvistaminen on ihmisoikeussopimusten valossa lapsen oikeuksien ja edun mukaista. Lapsella on itsemääräämisoikeus ja oikeus ikänsä ja kehitystasonsa mukaisesti osallistua itseään koskevaan päätöksentekoon. (Seta 3.4.2022.)

Itsemääräämisoikeus ulotetaan lausunnoissa koskemaan myös alaikäisiä. Itsemääräämisoikeus on osa kansainvälisiä ihmisoikeusregiimejä, joihin viitataan sen yhteydessä. Transperheet (4.4.2022) yhdistää lasten itsemääräämisoikeuden yhdenvertaisuuden periaatteeseen, jonka katsotaan kumpuavan sekä YK:n lapsen oikeuksien sopimuksesta että perustuslaista. Myös Seta viittaa lapsen oikeuksien sopimukseen ja korostaa niiden velvoittavuutta. Seta vertaa sukupuolen juridista vahvistamista muuhun lainsäädäntöön, jossa lapsen oikeudet ja yhdenvertaisuus on huomioitu (Seta 3.4.2022). Molemmat järjestöt muistuttavat, että lapsella on ”kehitystään vastaavasti”/”kehitystasonsa mukaisesti” oikeus ”osallistua itseään koskevaan päätöksentekoon.”

Trasek ei lausunnossaan erikseen viittaa translasten itsemääräämisoikeuteen. Sen sijaan se viittaa muiden järjestöjen lailla perustuslakiin sekä kansainvälisiin sopimuksiin:

Pidämme äärimmäisen tärkeänä, että sukupuolen vahvistamisen edellytyksistä poistetaan hakijan täysi-ikäisyys. Tälle edellytykselle ei ole perusteita, ja nyt tarkasteltavassa lakiesitysluonnoksessakin on perusteluissa vahvoja viittauksia niin Suomen perustuslakiin, kansainvälisiin sopimuksiin kuin eri ihmisoikeusvalvojen huomautuksiin, joiden valossa edellytys on täysin kestävä. (Trasek 3.4.2022.)

Itsemääräämisoikeuteen liittymättömiä viittauksia lasten oikeuksiin on myös Transperheiden ja Setan lausunnoissa:

Luonnoksen mukainen laki jättäisi kuitenkin alaikäiset transihmiset täysin huomiotta, mikä on elävän elämän kokemuksiemme perusteella hyvin vakava puute. Myös lakia valmisteltaessa laaditussa selvityksessä todettiin selkeästi, ettei 18 vuoden ikäraja vastaa lapsen oikeuksia koskevia kansainvälisiä ihmisoikeusvelvoitteita. (Transperheet 4.4.2022)

Translasten ja –nuorten perheet ry jakaa lapsivaikutusselvityksen keskeisen huomion: ehdoton 18 vuoden ikärajavaatimus sukupuolen vahvistamiselle on ristiriidassa YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen (LOS) kanssa. Pidämme välttämättömänä, että jatkovalmistelussa viiveettä laaditaan selvityksen huomioiden pohjalta ihmisoikeuksia kunnioittava menettely myös lasten ja nuorten sukupuolen juridiseksi vahvistamiseksi. (Transperheet 4.4.2022.)

Seta pitää myös arvokkaana, että valmistelussa on kiinnitetty huomiota Suomea sitoviin lapsen oikeuksiin liittyviin velvoitteisiin. (Seta, 3.4.2022.)

Järjestöt tuottavat näin edustuspuhetta, joka sisältää joukon epäedustamisväitteitä, joissa lainvalmistelun yhteydessä STM:n mainitsevat arvot itsemääräämisoikeudesta ja yhdenvertaisuudesta eivät toteudu. STM mainitsee toteuttavansa lakimuutoksella paremmin Suomen perustuslain sekä kansainvälisten sopimusten määrittämiä velvoitteita, jotka eivät myöskään lasten oikeuksien sopimuksen valossa toteudu. Epäedustamisväitteinä nämä ovat voimakkaita, sillä erityisesti Suomen perustuslaissa on muussa lainsäädännössä erityinen asema, eikä muu lainsäädäntö voi olla sen kanssa ristiriidassa.

Hallituksen esityksessä on erikseen lapsivaikutusten arviointi. Jo esitystasolla lasten oikeudet ja asema on nostettu tärkeäksi yhdenvertaisuutta toteuttavaksi näkökulmaksi. Siksi on huomattavaa, että selvityksestä huolimatta lakiesityksessä on yhä täysi-ikäisyysvaatimus. Järjestöt ovat ottaneet tähän kantaa lausunnoissaan:

”Lapsivaikutusarvioinnin tueksi laadittu selvitys on hyvin tarpeellinen. Se myös osoittaa, että hallituksen esitys ei huomioi lapsen oikeuksia, kun se jo lähtökohtaisesti sulkee alaikäiset esityksen ulkopuolelle. Hallituksen tulisi arvioida uudelleen valmisteluun liitetty raami täysi-ikäisyydestä ja esittää mahdollisuus sukupuolen juridiselle vahvistamiselle myös alaikäisille.

Mikäli hallitus edelleen kieltäytyy huomioimasta lapsen oikeuksia koskevia velvoitteitaan tämän esityksen yhteydessä, tulee eduskunnan edellyttää hallitusta ryhtymään toimiin lapsen oikeuksien huomiomiseksi[sic] sukupuolen juridisen vahvistamisen osalta” (Seta 3.4.2022.)

Seta esittää epäedustamisväitteen, jossa hallitus ei edusta translasten oikeuksia tai translapsia itsessään. Tämä esitetään tietoisena valintana ja aktiivisena toimintana käyttämällä verbiä ”kieltäytyä”. Seta vaatii eduskunnalta toimia translasten oikeuksien toteutumiseksi ja näin luo edustamisväitteen, jossa eduskunta joko edustaa translapsia tai sillä on potentiaali edustaa heitä tavalla, joka asettuu vastakkain hallituksen esityksen kanssa. Kyseessä on toisaalta lainsäätämisyjärjestykseen liittyvä seikka, toisaalta ajatus siitä, mitkä tahot valtiokoneistossa edustavat kansalaisia ja millä tavoin. Parlamenttiin liitetään täten ajatuksia vähemmistöjen edustamisesta sekä ihmisoikeuksien kunnioittamisesta.

Setalla on erikseen nuorisotoimikunta, joka koostuu 14-29-vuotiaista nuorista. Seta siis ei vain edusta transnuoria ulkopuolelta, vaan järjestön kautta nuoret pääsevät edustamaan itseään. Nuorisotoimikunta on julkaissut oman lausuntonsa hallituksen esityksestä, jossa myös korostuvat esityksen ongelmakohdat:

Juridisen sukupuolen vahvistamista koskevaan lakiin liittyvä lapsen oikeuksien muistio sisältää selkeästi ilmaistut perusteet sen puolesta, että juridisen sukupuolen vahvistaminen olisi mahdollista myös alaikäiselle. Muistiossa todetaan suoraan, että “[e]hdotonta täysi-ikäisyyteen perustuvaa ikärajaa ei voida pitää lapsen oikeuksien mukaisena”. Lisäksi siinä esitetään perus- ja ihmisoikeuksiin ja transsukupuolisia koskevaan tutkimukseen liittyviä perusteita sille, miten juridisen sukupuolen vahvistaminen voi olla alaikäisen terveyden ja hyvinvoinnin kannalta myönteinen asia. Tämän valossa Setan nuorisotoimikunta pitää eduskuntaan tuotavaa hallituksen esitystä sekä perus- ja ihmisoikeusvelvoitteita rikkovana että [sic] tieteeseen perustumattomana. (Seta 31.3.2022.)

Hallituksen esitys puolestaan ei huomioi tätä perus- ja ihmisoikeuslottuvuutta [PL ja LOS] lainkaan vaan sivuuttaa sen kokonaan jättämällä alaikäiset juridisen sukupuolen vahvistamisen ulkopuolelle. Kun näin on päätetty menetellä, tälle voisi olettaa olevan tutkimukseen nojaavat perustelut, mutta muistio itsessään selittää, että tutkimus ei tue hallituksen esitystä. (Seta 31.3.2022.)

Tutkimusaineiston perusteella voidaankin tehdä melko suoranainen johtopäätös, että 18 vuoden ikä perustuu lähinnä siihen, että se on juridisen sukupuolen vahvistamisen ikäraja vanhassa laissa. Lainsäädännön muuttamiselta voisi olettaa, että se perustuisi tutkittuun tietoon, eikä vanhojen rakenteiden säilyttämiseen – varsinkin, kun muistiokin toteaa, että “[s]ukupuoliristiriitaa kokevat nuoret ovat itse tuoneet esiin, että sosiaalinen transiitio ilman mahdollisuutta juridiseen sukupuolen vahvistamiseen tai nimenmuutokseen voi johtaa syrjiviin kokemuksiin tilanteissa,

joissa heidän on esitettävä henkilöisyydestänsä”. Syrjinnän vähentäminen pitäisikin olla lainsäädännön muuttamisessa itsestään selvänä valtiosääntöisenä lähtökohtana. (Seta 31.3.2022.)

Nuorisotoimikunnan lausunnossa kiinnitetään huomiota nimenomaan lainvalmisteluun liittyvään lapsen oikeuksien muistioon, ja käytetään muistion omia argumentteja hallituksen esityksen kritisoimiseen, ja täten translasten edustamiseen. Kritiikki sisältää epäedustamisväitteen, jossa hallituksen ei koeta edustavan transnuorten oikeuksia. Tämä väite perustellaan liittämällä yhteen muistiossa esiintyvät perus- ja ihmisoikeusnäkökulmat sekä tieteellinen tutkimus. Epäedustamisväitteeseen sisältyy siis suora syytös siitä, ettei hallitus edusta yhteiskunnallisesti laajasti arvostettuja perus- ja ihmisoikeuksia eikä tiedettä: ”Setan nuorisotoimikunta pitää eduskuntaan tuotavaa hallituksen esitystä sekä perus- ja ihmisoikeusvelvoitteita rikkovana että [sic] tieteeseen perustumattomana” (Seta 31.3.2022). Lisäksi nuorisotoimikunnan lausunto korostaa hallituksen aktiivista roolia lainsäädännössä maalamalla perus- ja ihmisoikeuksien huomiotta jättämisen nimenomaan päätökseksi ja valinnaksi, jonka hallitus on tietoisesti tehnyt: ”Kun näin on päätetty menetellä, tälle voisi olettaa olevan tutkimukseen nojaavat perustelut, mutta muistio itsessään selittää, että tutkimus ei tue hallituksen esitystä” (mt.).

Lasten oikeuksien sopimus on voimakas edustamisen väline. Seta korostaa retoriikallaan hallitusten toimien haitallisuutta muotoilemalla, että ”vaatimus täysi-ikäisyydestä sukupuolen juridisen vahvistamisen ehtona osoittaa piittaamattomuutta lapsen oikeuksista” (Seta 3.4.2022). Näin korostetaan, etteivät lapsen oikeudet ole merkinneet mitään lainsäätäjille, vaan he ovat puhtaasti välittämättä valinneet ohittaa yhden kansainvälisten ihmisoikeusjärjestelmien kulmakiven. Hallituksesta ja lainsäätäjistä luodaan näin kuva elimenä, joka toimii niitä arvoja vastaan, jotka sitä toisaalta velvoittavat ja joita toisaalta pidetään itseisarvoisesti tärkeinä ja joita siten odotetaan toteutettavan. Seta kuitenkin myös kiittää lainvalmistelua siitä, että esitöissä on huomioitu lasten oikeudet. Tämä kiitos kuitenkin otetaan pian takaisin, kun käsitellään sitä, ettei valmistelussa ole, selvityksistä huolimatta, toteutettu lapsen oikeuksia. (mt.)

Järviö (2020, 116–117) on huomioinut, että transihmisten oikeutta ajava aktivismi on kehystänyt transihmisten oikeudet nimenomaan ihmisoikeuksien, ja siten yhdenvertaisuuden, eikä esimerkiksi tasa-arvon kautta. Translasten oikeuksista puhuttaessa yhdenvertaisuuden diskurssi tarjoaa enemmän välineitä nimenomaan heidän edustamiseensa. Yhdenvertaisuuden, itsemääräämisoikeuden ja ihmisoikeuksien diskurssi ei juurikaan kuvaile translapsia. Sen sijaan se perustuu ajatukseen ihmisoikeuksien jakamattomuudesta ja korostaa siten translapsen arvoa kansalaisena ja yksilönä. Tällainen edustuspuhe tuottaa toki kuvia järjestöistä näiden jakamattomien oikeuksien puolustajina. Enemmän se kuitenkin

tuottaa kuvia itse ihmisoikeusregiimeistä ja valtioelimistä, joiden tehtävä näiden velvoitteiden toteuttaminen on.

Lasten oikeuksien katsotaan kuuluvaksi jakamattomina kaikille lapsille iästä riippumatta. Kun sen sijaan puhutaan itsemääräämisoikeudesta tai lapsen oikeudesta tulla kuulluksi kehitystasonsa mukaisesti, muuttuu keskustelu monitulkintaisemmaksi. Lausunnossaan hallituksen esitykseen uudesta translaista Transperheet vertaa lakia nimilakiin, jossa ikäraajaksi on määritelty 15 vuotta. Transperheet siis asettaa lasten itsemääräämisoikeudelle joitakin ikärajoja. (Transperheet 4.4.2022.)

Setan nuorisotoimikunta kommentoi ikäkysymystä seuraavasti:

Muistiossa esiteltävien Ristorin ja Steensmanin näkemyksen mukaan sukupuoliristiriidan selkeytymisen kannalta 10-13 vuoden ikä on keskeinen. Murrosiässä alkava sukupuoliristiriidan todetaan olevan melko pysyvä. Tutkimusaineiston perusteella voidaan tehdä melko suoranainen johtopäätös, että 18 vuoden ikä perustuu lähinnä siihen, että se on juridisen sukupuolen vahvistamisen ikäraja vanhassa laissa. (Seta 31.3.2022.)

Ikärajaa, jonka ylittänyt lapsi on kypsä tekemään juridisen sukupuolensa vahvistamista koskevat valinnat, voidaan katsoa muistion perusteella kahdesta näkökulmasta: lainsäädännön koherenssin näkökulmasta sekä kansainvälisen vertailun kannalta. Molemmat näkökulmat puoltavat juridisen sukupuolen vahvistamisen mahdollisuutta alaikäiselle. (Seta 31.3.2022.)

Lausunnossa nuorisotoimikunta ei siis itse määrittele tiettyä ikärajaa, vaan viittaa lainsäädännön valmistelussa käytettyyn muistioon, siis STM:n omiin teksteihin, jotka puolestaan viittaavat muuhun lainsäädäntöön sekä Suomessa että kansainvälisesti. Toisaalta lausunnossa viitataan muistiossakin hyödynnettyyn tutkimukseen, joka määrittelee translapsen pysyvän identiteetin nuoremaksi kuin esimerkiksi nimilain 15 vuotta. Tästä huolimatta Seta käyttää 15 vuoden ikärajaa linjauksissaan, jotka tulevat esiin esimerkiksi Setan sivuillaan julkaisemassa uutisessa, joka käsittelee hallituksen esitystä uudesta translaista: ”Järjestöt ovat esittäneet 15-vuoden ikärajaa sukupuolen juridiselle korjaamiselle omalla ilmoituksella ja tätä nuoremmille huoltajan tai edunvalvojan suostumuksella. Myös käsittelyssä oleva translain konaisuudistusta ajava kansalaisaloite Oikeus olla pyrkii laskemaan ikärajaa 15 vuoteen.” (Seta 2.3.2022.)

Trasek linjaa vastaavanlaisesti:

Trasek suosittelee, että kaikki yli 15-vuotiaat voivat saada sukupuolen juridisesti korjatuksi omalla ilmoituksellaan. Myös alle 15 -vuotiaat voisivat vahvistaa juridinen sukupuolensa huoltajan/huoltajien luvalla ja ratkaisua tehtäessä lasta pitää kuulla hänen ikänsä ja kehitystasonsa mukaisesti. (24.4.2018, alkuperäinen lihavointi)

Samassa linjauksessa kuitenkin huomioidaan myös, että ”[j]oillakin lapsilla sukupuoli- ja seksuaalikäytännöt saattaa kestää vain melko lyhyen aikaa, mutta monilla kyseessä on aikuisuuteen asti kestävä kokemus, jolloin nuori yleensä toivoo hoitoja puberteetin alettua” (Trasek 24.4.2018).

Itsemääräämisoikeudelle asetettavat ikäraajat kertovat laajemmin eri-ikäisten lasten asemasta kansainvälisessä lainsäädännössä. Kaikki ikäraajat ovat aina jokseenkin sattumanvaraisia, mutta muodostavat laajemman ymmärryksen siitä, miten juridisesti ja poliittisesti lapsen asema nähdään ja miten lapsen kehitystä, siis mahdollisuutta toimia yhteiskunnassa ja toisaalta edustaa itseään, hahmotetaan yhteiskunnallisesti.

Puhuttaessa translasten itsemääräämisoikeudesta, ovat lasten oikeudet ja vanhempien vastuu lapsestaan toisinaan ristiriidassa. Ristiriita näkyi 10.3.2021 Trasekin sivuilla julkaistussa uutisessa ”Sveitsi uudistaa translakinsa perustumaan itsemääräämisoikeuteen – mukana yksi heikennys”, joka koskee Sveitsin uudistunutta translakia. Trasek kirjoittaa, että lakiuudistus ”tuo kuitenkin mukanaan ikärjaan liittyvän heikennyksen”.

Tähän mennessä laki ei ole määritellyt ikärajaa, eikä vaatimusta huoltajien suostumukselle. [...] Uusi laki vaatii alle 16-vuotiailta huoltajan suostumuksen. Sukupuolen juridinen vahvistaminen on siis yhä mahdollista alaikäisille, mutta huoltajilla on enemmän valtaa tilanteessa. (Trasek 10.3.2021.)

Vaikka teksti on määritelty uutiseksi, on se kontekstinsa ja muotoilunsa perusteella edustuspuhetta. Yhdistämällä sanan ”heikennys” vanhempien lisääntyneeseen ”valtaan” Trasek ottaa kantaa siihen, miten se hahmottaa translasten itsemääräämisoikeuden toisaalta suhteessa heidän ikäänsä, toisaalta suhteessa vanhempien suostumukseen. Vanhempien lisääntynyt valta koetaan mahdollisena uhkana lapsen oikeuksien toteutumiseksi. Lisäksi 16-vuoden ikärajaa pidetään huonompana vaihtoehtona kuin aiemmin puuttunutta ikärajaa. Samassa uutisessä mainitaankin, että nuorin sukupuolensa Sveitsissä aiemmin vahvistanut on ollut 9-vuotias. (Trasek 10.3.2021.) Trasek siis esittää edustamisväitteen, jossa translapsi koetaan toimijaksi, joka iästä riippumatta on oikeutettu itsemääräämisoikeutensa toteuttamiseen. Tämä on ristiriidassa Trasekin linjausten kanssa, jotka esittävät 15-vuoden ikärajaa Suomen lainsäädäntöön.

Sivuillaan julkaisemissaan linjauksissa Trasek ottaa suoraan kantaa lasten oikeuksiin suhteessa vanhempien vastuuseen lapsistaan:

Mikäli vanhemmilla on haluttomuutta tai kykenemättömyyttä luoda nuorelle turvallista kasvuympäristöä, on oltava mahdollisuus lastensuojelullisille toimenpiteille ja lastensuojelun ammattilaisilla tulisi olla oikeus tehdä hakemus

lapsen pyynnöstä, mikäli huoltaja tai huoltajat kieltäytyvät. On huomioitava, että tämä koskee juridista sukupuolenkorjausta, eikä tämä ole sidoksissa lääketieteellisiin hoitoihin. (Trasek 24.4.2018.)

Trasek ry:n kanta on, että lapselle on suotava oikeus olla oma itsensä, ilmaista sukupuoltaan sen mukaan, miten hän sen itse kokee, sekä taattava turvallinen ympäristö, jossa lapsi hyväksytään itsenään ja jossa lapsi voi puhua vapaasti näistä teemoista [sic] Tämä tarkoittaa kannustavaa ja avoimesti suhtautuvaa perhettä ja ympäristöä. (Trasek 24.4.2018.)

Seta ottaa kantaa ristiriitaan lapsen oikeuksien ja vanhempien haluttomuuden välillä lausunnossaan hallituksen esitykseen:

Myös alle 15-vuotiailla tulee olla mahdollisuus juridiseen sukupuolen vahvistamiseen. Tällöin tarvitaan myös menettelytapa, jolla lapsen etu selvitetään ja lasta kuullaan myös tilanteissa, joissa huoltajat tai yksi huoltaja on erimielisiä lapsen sukupuolen vahvistamisesta. (Seta 3.4.2022.)

Linjaukset eroavat siis esimerkiksi Transperheiden käyttämästä diskurssista, jossa vanhemmat näyttäytyvät lasten suojelijoina ja edunvalvojina. Trasek ja Seta haastavat vanhemmuuteen liitettyjä arvoja ja symboleita esittämällä, että vanhempien halu voi olla lapsen edun vastainen. Molemmat järjestöt esittävät viranomaisten toimia ratkaisuksi tilanteeseen, jossa vanhempien toiminta nähdään lapsen edun vastaisena. Näin lapsen edustaminen siirtyy vanhemmilta yhteiskunnan ja nimenomaan viranomaiskoneiston, joka edustaa laajemmin yhteiskuntaa, tehtäväksi, mikäli vanhemmat eivät toteuta velvollisuuttaan. Huomattavaa on, että Trasek esittää turvallisen perheen lapsen oikeutena ja näin korostaa vanhempien velvollisuuksia. Vanhemmuus ei näyttäydy pelkästään rakkautena ja suojeluna, vaan osana yhteiskunnallisia ja kansainvälisiä normistoja.

5.3. Suomalaisen oikeusvaltion ja eurooppalaisen ihmisoikeusjärjestelmän diskurssi

Itsemääräämisoikeuden ja lapsen oikeuksien diskurssin avulla maalataan kuvaa siitä, millaisia ideaaleja Suomen valtion odotetaan toteuttavan. Kolmas käsiteltävä diskurssi asemoi Suomen osaksi eurooppalaisia ja globaaleja ihmisoikeusnormistoja. Tämä itsemääräämisoikeuden ja lasten oikeuksien kanssa päällekkäinen diskurssi syventää katsetta siihen, miten näistä regiimeistä puhutaan ja millaisia kuvia niiden avulla luodaan Suomen valtiosta. Translapsista esitetyt kuvaukset näyttäytyvät tässä diskurssissa väli-neellisinä, ja transsukupuolisuuden ja lasten oikeuksien linssin läpi tarkastellaan suhtautumista erilaisiin ihmisoikeusjärjestelmiin ja -toimijoihin.

Setan julkaisemassa uutisessa liittyen hallituksen esitykseen translaista suomalainen lainsäädäntö nähdään eksplisiittisesti osana eurooppalaista ihmisoikeuksien kokonaisuutta: ”’Sukupuolen juridisen vahvistamisen prosessi tulee eurooppalaisen standardin mukaan olla nopea, läpinäkyvä ja saavutettava’ sanoo Setan pääsihteeri **Kerttu Tarjamo**” (Seta ry, 2.3.2022, alkuperäinen lihavointi). Nämä arvot

mainitaan myös Setan lausunnossa hallituksen esitykseen, tosin ilman mainintaa eurooppalaisista standardeista. Lausunnossa myös avataan näitä arvoja:

Saavutettavuus merkitsee, ettei prosessiin saa liittyä syrjiviä esteitä esim. ikään tai kansalaisuuteen tai toimintakykyyn perustuen. Nopea tarkoittaa, ettei prosessia tule pidentää perusteettomasti esimerkiksi erillisillä harkinta-ajoilla. Läpinäkyvä tarkoittaa, että edellytykset ovat hakijalle selkeät eikä niihin liity tulkinnanvaraisuutta. (Setan 3.4.2022.)

Kyse on edustamisväitteestä, jonka tekijä asettaa subjektiksi järjestön sijaan ”eurooppalaisen standardin”, jonka koetaan mainittujen piirteiden (nopeus, läpinäkyvyys, saavutettavuus) vuoksi ajavan parhaiten järjestön tavoitetta, eli sukupuolen juridisen vahvistamisen mahdollisimman ongelmatonta toteutumista lainsäädännön avulla. Samalla väite sisältää epäedustamisväitteen, joka implikoi, ettei uutisessa käsiteltävä hakemukseen perustuva juridisen sukupuolimerkinnän vahvistaminen toteuta näitä eurooppalaisiksi miellettyjä arvoja. Eurooppalaisuuteen liitetään siis ajatus vähemmistöjen oikeuksien turvaamisesta sekä hyvän hallinnon periaatteet.

Setan 2.3.2022 julkaisemassa uutisessa Suomea verrataan muihin eurooppalaisiin valtioihin, ja ennen kaikkea muihin Pohjoismaihin. Suomen lainsäädännön tila esitetään jo alkuun alaotsikon ”Suomi jää Pohjoismaista jälkeen” alla. Uutinen sisältää kaaviokuvan, jossa vertaillaan Pohjoismaiden lainsäädäntöä Suomen hallituksen esitykseen. Kaaviossa on esitetty vierekkäin Islannin, Tanskan, Norjan, Ruotsin ja Suomen translainsäädännön vaatimukset transsukupuolisen lapsen sukupuolen juridisen vahvistamisen osalta ja selitetty lyhyesti, mitä sukupuolen juridinen vahvistaminen tarkoittaa.

Kaaviota on kuvitettu piirroksilla, jotka esittävät oletettua translasta. Muiden valtioiden kohdalla lapsihahmo kuvataan hymyileväksi. Ruotsin lainsäädäntöä käsittelevän pylvään yhteydestä hahmo puuttuu. Suomen hallituksen esitystä käsittelevän osion yhteydessä lapsihahmo on kuvattu surulliseksi. Kuvat voidaan tulkita edustamisväitteiksi, joissa Islannin, Tanskan ja Norjan lainsäädäntö edustaa translapsia toivotulla tavalla ja tekee nämä onnellisiksi. Tämä johtuu kaavion mukaan siitä, että 15- tai 16-vuotias voi ilmoituksella vahvistaa juridisen sukupuolensa toivomukseen. Ruotsissa vastaava muutos edellyttää 18 vuoden ikää ja pelkän ilmoituksen sijaan kyseessä on hakumenettely. Kaikissa valtioissa, Suomea lukuun ottamatta, ennen ilmoituksen tai hakumenettelyyn tarvittavaa ikää, on juridisen sukupuolen vahvistaminen mahdollista joko vanhempien kanssa tai heidän suostumuksellaan. (Seta 2.3.2022.)

Vastakkainasettelu sisältää siis käänteisesti epäedustamisväitteen, jonka mukaan Suomalainen lainsäädäntö ei edusta translapsen hyvinvointia, vaan Suomalainen translapsi kuvataan eriarvoisessa asemassa pohjoismaalaisiin ikätovereihinsa verrattuna. Tätä kuvaa edistetään kaavion tekstillä: ”Tämän koko ajan

[18 ikävuoteen asti] lapsi odottaa Suomessa, jotta saisi sukupuoltaan vastaavan merkinnän rekisteriin. Tänä aikana lasta väärinsukupuolitetaan ja hän altistuu syrjinnälle” (Seta 2.3.2022). Kaavion käyttämä kieli ja kuvitus hyödyntävät aiemmin käsitellyn syrjinnän ja vastoinkäymisten diskurssin kuvastoa.

Huomattavaa mainitussa kaaviossa on, että se korostaa Suomalaisen lakiesityksen asemaa nimenomaan esityksenä. Samassa kaaviossa myös Ruotsin ja Tanskan kuvattu lainsäädäntö ei ole vielä voimassa, vaan vasta lainsäädäntövaiheessa. Tämä on kuitenkin mainittu kaavion lisäyksissä, kun Suomen hallituksen esitys on tuotu esityksenä kaavion otsakkeeksi.

Myös Trasek kannattaa sukupuolen juridisen vahvistamisen osalta itsemääräämisoikeuteen perustuvaa ns. Norjan mallia: ”Trasek ry kannattaa mallia joka [sic] on lähellä Norjan lainsäädännön mukaista käytäntöä” (Trasek 24.4.2018). Vastaavanlainen vertailu Pohjoismaiden välillä löytyy myös Setan nuorisotoimikunnan lausunnosta hallituksen esitykseen:

Toinen tapa katsoa ikäraja on nimenomaan kansainvälinen vertailu. Setan nuorisotoimikunta toteaa, että muistiossa esitellyt Pohjoismaiset mallit ja suunnitelmat antavat kaikki selvän viestin siitä, että juridisen sukupuolen vahvistamisen tulisi olla mahdollista myös alaikäiselle. Siten Suomen hallituksen nyt antama esitys vaikuttaa jo nyt ajastaan jälkeen jääneeltä. (Seta 31.3.2022.)

Pohjoismaisessa vertailussa toistuu ajatus, jossa Suomi ”jää jälkeen” muista Pohjoismaista. Näin Suomi ankkuroidaan osaksi Pohjoismaita ja niihin liitettyjä arvoja ihmisoikeuksien toteutumisesta sekä yhdenvertaisuudesta. Pohjoismaat edustavat ideaaleja, joita Suomen valtio ei toteuta, mutta johon Suomen katsotaan kuuluvan. ”Jälkeen jääminen” viestii Suomalaisen lainsäädännön takapajuisuudesta ja näyttäyty häpeällisenä epäonnistumisena. Huomattavaa onkin, ettei pohjoismaalaisuus ole Suomea sitova standardi (toisin kuin eurooppalaisiin regiimeihin kuuluminen), vaan kyseessä on ennemmin pohjoismaalaisuuteen liitettävä symbolinen arvo.

Setan lausunnossa hallituksen esitykseen eritellään myös kaikkien Pohjoismaiden käytännöt ja asetetaan ne standardiksi suomalaiselle lainsäädännölle. Muiden eurooppalaisten valtioiden lainsäädäntö jää maininnaksi:

YK:n itsenäinen lhbti-asiantuntija kehottaa jäsenvaltioita kunnioittamaan ja tunnustamaan moninaiset sukupuoli-identiteetit, myös sukupuolivähemmistölapsen. Lasten tulisi voida myös korjata juridista sukupuoltaan ja lasten sukupuolen moninaisuus tulisi depatologisoida. Tätä noudattavat jo kaikki Pohjoismaat joko jo tällä hetkellä tai pian uusien lakien säätämisen jälkeen. Suomessa alaikäisten oikeutta määrätä omasta sukupuolestaan on vahvistettu nimen osalta (itsemääräämisoikeus etunimeen 15-vuotiaalla). Olisi johdonmukaista, että Suomessa sukupuolen juridinen vahvistaminen noudattaisi pohjoismaista trendiä ja olisi linjassa jo olemassa olevan lainsäädännön kanssa. Myös alle 15-vuotiailla tulee olla mahdollisuus juridiseen sukupuolen vahvistamiseen. [...] Norjassa 16 vuotta täyttänyt on voinut vuodesta 2016 alkaen hakea sukupuolen oikeudellista vahvistamista itse. 6–15-vuotiaiden on tehtävä hakemus yhdessä huoltajiensa kanssa ja alle 6-vuotiaiden kohdalla huoltaja tekee hakemuksen lapsen puolesta. Pelkästään alle 6-vuotiailta edellytetään lääkärin lausuntoa sukupuolen vahvistamiseksi. Islannissa sukupuolen

oikeudellinen vahvistaminen on mahdollista omalla ilmoituksella 15-vuotiaasta alkaen. Alle 15- vuotiaat tarvitsevat vanhempien suostumuksen. (Seta 3.4.2022.)

Translain uudistaminen on kesken Tanskassa ja Ruotsissa. Tanskan hallitus suunnittelee sukupuolen juridisen vahvistamisen sallimista alaikäisille. Ainoa edellytys olisi alaikäisen ilmoitus omasta sukupuolestaan, mutta alle 15-vuotiaiden henkilöiden kohdalla vahvistaminen tehdään yhteisymmärryksessä huoltajien kanssa. Tanskan eettisen neuvoston enemmistö suosittaa sukupuolen juridisen vahvistamisen sallimista kuitenkin jo 10-12-vuotiaille. Ruotsin hallituksen lausuntokierroksella olevassa esitysluonnoksessa esitetään merkittäviä parannuksia alaikäisten oikeuksiin. Sukupuolen oikeudellinen vahvistaminen alaikäisille on mahdollista myös Euroopan maista Maltalla, Belgiassa, Alankomaissa ja Irlannissa. (mt.)

Pohjoismaiden lisäksi aineistossa toistuu viittaus Sveitsin lainsäädäntöön. Jo aiemmin käsitellyssä Trasekin uutisessa sveitsiläinen lainsäädäntö koetaan ”kansainvälisten ihmisoikeusstandardien mukaiseksi”. Samassa uutisessa mainitaan, että ”Sveitsistä tulee kahdeksas eurooppalainen maa, jonka sukupuolen vahvistaminen perustuu itsemääräämisoikeuteen.” (Trasek 10.3.2021.) Itsemääräämisoikeus ja eurooppalainen oikeusvaltio sidotaan yhteen: kyseessä on implisiittinen edustamisväite, jossa toisaalta itsemääräämisoikeuteen perustuva translaki edustaa oikeusvaltiota, toisaalta eurooppalainen oikeusvaltio edustaa parhaiten translasten oikeuksia. Trasekin mainitessa nämä konseptit yhdessä, on piilotettu viesti selvä: kyseessä on ääneen lausumaton epäedustamisväite, jossa Suomen nykyinen (sekä tuleva) translainsäädäntö ei edusta translasten oikeuksia, sillä se ei kunnioita translasten itsemääräämisoikeutta. Samalla Suomi suljetaan eurooppalaisten oikeusvaltioiden ideaalin ulkopuolelle. Suomen koettua huonommuutta ei kuitenkaan tuoda esiin yhtä voimakkaasti kuin Pohjoismaisen vertailun kohdalla.

Toisaalta esimerkiksi Trasek on ollut myös kriittinen kannanotoissaan Euroopan unionia (EU) kohtaan. 12.3.2021 julkaistussa uutisessa EU parlamentin julistusta unionista ”HLBTIQ-vapauden alueena” kuvaillaan ”lähinnä symboliseksi” ja verrataan kriittisesti sateenkaari-ihmisten arkeen Euroopassa, joka on ”kaukana todellisesta vapauden alueesta”. Uutisessa mainitaan esimerkiksi sateenkaari-ihmisten heikentynyt asema Puolassa. Tällöin EU ja sen ihmisoikeuskokonaisuus asemoidaan kuitenkin Puolan valtion kanssa vastakkaiseksi: ”Parlamentin julistama vapauden alue on siis tulkittavissa vastaiskuksi Puolan vapaille alueille, joita on tähän mennessä jo yli 100.” Samassa unionin kritiikissä myös Suomen valtio nostetaan esiin vastakkaisena unionin ajamille ihmisoikeuksille: ”ILGA Europan listalta löytyy esimerkiksi, että Suomi, Tsekki, Latvia, Romania ja Slovakia vaativat yhä hedelmättömyyttä juridisen sukupuolen korjaamisen edellytyksenä, ja Unkari on poistanut täysin mahdollisuuden juridiseen sukupuolen korjaamiseen.” Lisäksi uutisessa EU-maiden vaihtelevia lainsäädäntöjä kritisoidaan Suomeen liittyvillä tilastoilla: ”Osassa EU-maista sateenkaariväestön syrjintä ei ole laissa kiellettyä, eikä käytössä ole virallista keinoa puuttua syrjintään. Suomessa THL:n koululaiskyselyn mukaan 40% sateenkaarinuorista kokee kotonaan henkistä väkivaltaa ja 25% fyysistä väkivaltaa.” Unionin yksittäisiä valtioita ja Suomen valtiota kohtaan esitetyssä kritiikissä siis hyödynnetään samoja eurooppalaisen oikeusvaltion ideaalin

diskursseja. Lopussa yksittäisiä valtioita kohtaan esitetty kritiikki kuitenkin samastetaan unioniin ja sen lainsäädäntöön kokonaisuudessaan. Unionilla nähdään olevan potentiaali toteuttaa ajamiaan arvoja, mikäli nimenomaan unionin tasolla ryhdytään aktiivisiin toimiin:

”Ele on kaunis ja askel oikeaan suuntaan, mutta toivottavasti se nähdään lähinnä lähtölaukauksena järjestelmälliseen työhön EU:n lainsäädännön päivittämiseksi, eikä itsessään ratkaisuna nykyiseen tilanteeseen,” [sic] kommentoi Trasek ry:n Kasper Kivistö. Äänestystulos itsessään kertoo, että parlamentissa on vahva tuki sateenkaarioikeuksille ja mahdollisesti jatkossa näemme EU:n osalta vahvempia kannanottoja aiheessa. (Trasek 12.3.2021.)

Eurooppalaiset ja kansainväliset auktoriteetit asetetaan aineistossa rinnakkain ja niitä käsitellään samanarvoisina:

Lakiluonnos ei ota tarpeeksi huomioon ihmisoikeusnormien huomioita ikärajoitteista. Jatkovalmistelussa laki on saatava esim. Euroopan parlamentaarisen yleiskokouksen päätöslauselman 2048, YK:n ihmisoikeuskomitean v. 2021 ja YK:n Sexual orientation and gender identity -asiantuntijan raportin ohjauksen, suositusten ja kehotusten mukaiseksi, YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen artikkelit turvaavalla tavalla. Kuten aikuisten, myöskään alle 18-vuotiaiden sukupuolen vahvistamisen ei tulisi vaatia lääketieteellisiä toimenpiteitä. Sukupuolen moninaisuus ei ole patologiaa vaan kuuluu normaaliin elämäkirjoon. (Transperheet 4.4.2022.)

YK nousee arvovaltaisena ja kansainvälisenä toimijana erityiseen asemaan tavalla, jota on tarkemmin käsitelty edellisessä alaluvussa. Sekä eurooppalaisessa vertailussa että YK:hon viitattaessa erityisesti Setan julkaisuissa on selvää, miten kuva Suomen valtiosta hahmottuu näissä diskursseissa:

Suomi on valittu ihmisoikeusneuvoston jäseneksi kolmivuotiskaudelle. Suomen on osoitettava neuvostossa sitoutumisensa sateenkaarilasten oikeuksien puolustamiseen omalla esimerkillään. Olemalla se muutos, jonka haluamme maailmassa nähdä, edistämme sateenkaarioikeuksien toteutumista globaalisti. (Seta 10.11.2021.)

”Sateenkaari-ihmisten ihmisoikeuksia edistävänä maana Suomen on tärkeä huolehtia siitä, että myös translasten oikeudet huomioidaan translain uudistuksen yhteydessä”, Kerttu Tarjamo sanoo (Seta 2.3.2022).

Jälkimmäinen lainaus sisältää oletuksen, jossa Suomi edistää sateenkaari-ihmisten oikeuksia. Molemmat sitaatit sisältävät myös oletuksen ihmisoikeuksien toteuttamisesta Suomen kansainvälisenä velvoitteena – ei pelkästään sopimusvelvoitteiden nimissä, vaan Suomen valtion moraalinen tehtävä on toimia näiden oikeuksien puolesta ja ”esimerkkinä”. Sukupuolivähemmistöjen oikeudet koetaan yhteneväiseksi Suomen valtion julkisuuskuvan ja toisaalta siihen liittyvien arvojen kanssa. Suomen valtio halutaan nähdä (tai sen toivotaan olevan) ei vain Pohjoismaisten valtioiden tasolla, vaan globaalisti erityisessä asemassa ja toimivan arvojohtajana. Tässä Suomen valtiosta luodussa kuvassa translasten ihmisoikeuksien loukkaaminen näyttyytys siis ennen kaikkea imagohaittana.

Suomalaisen lainsäädännön vertaaminen ennen kaikkea Eurooppalaisiin valtioihin on loogista, sillä Euroopan unioniin sekä Euroopan ihmisoikeussopimuksen alle kuuluvia valtioita yhdistää, ja sitoo, sovitut ihmisoikeusnormit. Erityisesti pohjoismaisten valtioiden lainsäädäntö myös muistuttaa toisiaan. Merkittävää kuitenkin on, ettei teksteissä mainita Euroopan ulkopuolisia, yksittäisiä valtioita (muuten kuin

implisiittisesti osana YK:n kollektiivia). Tällöin kyse voi olla lainsäädäntöjärjestelmien erilaisuudesta, joka tekee vertailun vaikeaksi tai hedelmättömäksi, tai kyseisten maiden lainsäädännössä koetuista puutteista. Kuten tämän kandidityön transhistoriikissa kuitenkin todettiin, tukee systemaattinen eurooppalaisuuden keskittyminen samoja eurosentrisiä normeja ja rakenteita, joista transsukupuolisuus nykyisenä juridisena ja lääketieteellisenä käsitteenä on syntynyt.

5.4. Transyhteisön omat diskurssit: radikalismi ja assimilaatio

Transyhteisön sisällä on havaittavissa ideologisia näkemyseroja, jotka voidaan tiivistää kahteen pääsuuntaukseen. Osa transaktivisteista edustaa ns. radikaalia linjaa, joka pyrkii järjestelmän vastustamiseen. Toinen ideologinen suuntaus taas pyrkii transihmisten hyvinvoinnin parantamiseen järjestelmän asettamien reunaehtojen sisällä. Radikaalimpaa suuntausta edustaa ns. queerkritiikki, joka on kritisoinut erityisesti homoaktivismia sen assimilaatioon tähtäävistä tavoitteista. Assimilaatioon tähtäävä aktivismi pyrkii perinteisesti korostamaan sitä, että seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt ovat pohjimmiltaan samanlaisia kuin heteroseksuaalinen ja cis-sukupuolinen valtaväestö. Yhdenvertaisuus kumpuaa tästä samanlaisuudesta. Queerkritiikki taas pyrkii haastamaan hetero- ja cis-normatiivisia rakenteita ja olettamuksia. (Järviö 2020, 104.) Queerkritiikin argumentti on, että korostamalla seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen samanlaisuutta valtaväestön kanssa, assimilaatioon tähtäävä aktivismi ohittaa joukon subjekteja, jotka eroavat merkittävästi yhteiskunnan normeista (mt., 104–105). Tällaisia subjekteja ovat esimerkiksi monet rodullistetut tai työväenluokkaiset vähemmistöjen edustajat. Tässä kandidityössä kriittisen diskurssi-analyysin teoreettinen viitekehys ohjaa analyysia radikaalimpaan suuntaan. Toisaalta esimerkiksi Yv E. Nay (2019, 182) on huomionnut, että monille vähemmistön edustajille assimilaatio on vähemmän ideologinen valinta kuin arjen selviytymisstrategia.

Assimilaatioon pyrkivä aktivismi on erityisen haitallista niille transihmisille, jotka eivät ole miehiä tai naisia (muunsukupuoliset) tai eivät toteuta sukupuoltaan normien mukaisella tavalla. Myös translasten asema on tässä diskurssissa hankala. Kuka määrittää, mikä on lapselle normatiivista käytöstä? Erityisesti transsukupuolisuudesta puhuttaessa assimilaatioon tähtäävä aktivismi korostaa usein lääketieteellisiä hoitoja ratkaisuna sukupuolidysforiaan. Lasten kohdalla tämä saattaa tarkoittaa esimerkiksi murrosikää hidastavia lääkehoitoja, jotka ovat nousseet kiistellyksi aiheeksi viime vuosina.

Tutkituista järjestöistä kaikkein voimakkaammin assimilaation näkökulmaa edustaa Transperheet. Tämä kumpuaa ennen kaikkea sen asemasta vanhempainyhdistyksenä. Järjestön hyödyntämät diskurssiiviset käytännöt pyrkivät selvästi rauhoittelemaan vanhempia ja näyttäytymään mahdollisimman neutraaleina

ajaessaan toisinaan kiistanalaisina koettuja translasten oikeuksia. Kaikkien järjestöjen teksteissä kuitenkin yhdistyvät ja lomittuvat nämä kaksi tapaa hahmottaa transaktivismi.

Ihmisoikeusjärjestöjen institutionaalinen asema rajoittaa ja ohjaa niiden toimintaa. Johtavana transihmis-oikeusjärjestönä Trasekilta odotetaan tiettyä asiallisuuden ja institutionaalisen normiston tai toiminnan tyyllillistä noudattamista. Suurena järjestönä Trasekin on myös edustettava kaikkia transihmisiä, jolloin sen näkemykset eivät voi olla järin radikaaleja tai spesifejä. Kaikkia sateenkaari-ihmisiä edustavana järjestönä Setaan kohdistuu samanlaisia vaatimuksia, ja sen edustamien ihmisten joukko on Trasekia suurempi. Trasekin, Setan sekä Transperheiden lausunnot hallituksen esitykseen ovat osa lainvalmistelua, ja siten ne ankkuroituvat laajemmin erityisesti legaaleihin diskursseihin ja kielellisiin käytäntöihin.

Ihmisoikeusnormistojen hyödyntäminen ja erilaisiin legaaleihin regiimeihin vetoaminen (EU, YK) kertovat näiden normistojen hyväksymisestä. Järjestöt asemoivat itsensä niiden sisälle tai pyrkivät hyödyntämään niiden tarjoamia työkaluja. Pelkkä ihmisoikeuksista puhuminen ei itsessään ole osa assimilaation diskurssia. Sen sijaan diskursiivinen varovaisuus translapsista puhuttaessa kuvastaa järjestöjen suhtautumista tähän jakolinjaan, tai ainakin transsukupuolisuuden kiisteltä asemaa alaikäisistä puhuttaessa. Sen sijaan kuvat esimerkiksi eurooppalaisuudesta ja Suomen valtiosta heijastavat maltillisia transaktivismin diskursseja. Tästä näkökulmasta erityisesti pohjoismaalaisuudesta rakennetut kuvat näyttäytyvät ongelmallisina.

Analysoidussa aineistossa on kuitenkin piirteitä myös radikaalimmasta ja queer-näkökulmasta inspiroituneesta kielenkäytöstä ja argumenteista. Sukupuolen moninaisuus -termin käyttö kuvastaa tätä queeraktivismiin institutionalisoituneempaa muotoa. Trasek ja Seta sisällyttävät aktivismiinsa myös ne transihmiset, jotka poikkeavat normatiivisesta sukupuolen esityksestä tai ovat muunsukupuolisia. Se, ettei hallituksen esitys uudeksi translaiksi sisällä mahdollisuutta kolmannen sukupuolen merkintään, nähdään puutteena. Näin järjestöt asemoituvat binääristä sukupuolikäsitystä ja binäärisiä valtarakenteita vastaan. Itsemääräämisoikeuden keskittäminen tärkeimmäksi narratiiviksi lakimuutoksessa on toinen vastaavainen ideologinen sitoumus, jolla järjestö pyrkii vähentämään valtaa, joka yhteiskunnan juridisilla ja lääketieteellisillä normistoilla on transsukupuolisiin kehoihin. Tämä näkyy esimerkiksi kaikkien kolmen järjestön vaatimuksissa lapsien sukupuolen ilmaisemisen depatologisoimisesta.

Seta pitää myönteisenä myös säännöksen nykyaikaistamista siltä osin, että sen mukaan ”henkilö vahvistetaan kuuluvaksi toiseen sukupuoleen” kuin mikä hänen henkilötiedoissaan on (vrt. nykyinen vastakkaiseen sukupuoleen”. Kielen päivittäminen heijastaa paremmin nykyistä ymmärrystä sukupuolesta ja kuten perusteluissakin todetaan on yhdenmukainen tasa-arvolain kanssa. (Seta 3.4.2022.)

Erityisesti Setan lausunnoissa hallituksen esitykseen on huomioitu myös muita intersektionaalisia näkökulmia, esimerkiksi turvapaikanhakijoiden asema uudessa translaissa, joka vaatii pysyvää asuinpaikkaa Suomessa (Seta 3.4.2022). Näin Seta selkeästi vastustaa monia assimilaatioon pyrkivän aktivismin näkökulmia, joita kritisoidaan keskittymisestä valkoisiin, heteroseksuaalisiin ja keskiluokkaisiin transihmiisiin.

Muunsukupuolisten oikeuksien lisäksi järjestöt ottavat kantaa intersukupuolisten lasten asemaan. Intersukupuolisuutta ei sinänsä mielletä osaksi transsukupuolisuuden kattotermiä, mutta se kuuluu sukupuolen moninaisuuden käsitteen alle:

Oikeudellisten sukupuolten rajaaminen vain kahteen on niinkään kestävä. Rajaus lisää kaksijakoisen sukupuolijärjestelmän ulkopuolelle jäävien eriarvoisuutta sekä suhteessa siihen enemmistöön, joka kokee syntymässä määritetyn sukupuolensa ongelmattomaksi, että niihin transsukupuolisiin, joille sukupuolen korjaus kaksijakoisen järjestelmän puitteissa on oikea. Se myös pitää yllä painetta kasvattaa intersukupuolinen lapsi joko tytöksi tai pojaksi ja osaltaan vaikeuttaa luopumista näiden lasten tarpeettomista lääketieteellisistä hoidoista. Olemme ISIO:n kanssa samaa mieltä siitä, ettei terveydenhuollon yleislainsäädäntö riitä turvaamaan intersukupuolisten lasten fyysisistä koskemattomuutta ja itsemääräämisoikeutta vaan että erillistä laintasoista säätelyä tarvitaan. (Trasek 3.4.2022.)

Vaikka tässä tutkimuksessa ja analysoidussa aineistossa keskitytään ennen kaikkea translainsäädäntöön, on tärkeä huomata, etteivät järjestöt itsekään rajoitu translapsia edustaessaan puhumaan pelkästä juridikkasta – edes lausunnoissaan lakiesitykseen. Yllä mainitun intersukupuolisten lasten aseman lisäksi kaikki järjestöt vaativat translapsille oikeutta tarvitsemiinsa lääketieteellisiin hoitoihin ja näin ollen suomalaisen transihmisten terveydenhuollon parantamista. Sukupuolivähemmistöjä edustavaa aktivismia on joskus kritisoitu liiallisesta keskittymisestä juridiikkaan. Tutkittujen järjestöjen kohdalla näin ei ole.

Se, että tutkitut järjestöt yhteneväisesti ottavat kantaa translasten oikeuksien puolesta ja näin asettuvat valtiota edustavia tahoja/hallitusta vastaan poikkeaa merkittävästi siitä, kuinka assimilaatioon pyrkivä aktivismi on tyypillisesti ymmärretty. Lisäksi esimerkiksi Trasek ilmaisee suoraan epäluottamuksensa valtiota ja sen instituutioita tai käytäntöjä vastaan:

Väestötietojärjestelmästä ja Digi- ja väestötietoviraston varmennepalveluista annetun lain 13 § 1 momentin kohdassa 15 säädetystä viittauksesta sukupuolenkorjausmerkinnästä on luovuttava. Merkintää perusteltiin alkuaan sillä, että sen avulla ehkäistäisiin transsukupuolisuuteen liittyvää syrjintää, mutta tällaista vaikutusta sillä ei ole koskaan ollut. Päin vastoin erillinen merkintä luo riskin väärinkäytöstä, ja paraikaa maailmalla on nähtävissä kehitystä – esimerkiksi muutamissa EU-maissa oman yhteiskunnan sisällä kehittyvää tai Ukrainassa sotaan ja miehityshuokkaan liittyvää – joka herättää pelkoa siitä, että joko oma tai vieras hallinto mahdollisesti ääritilanteissa käyttäisi väestötietojärjestelmän kirjauksia sitä ihmisryhmää vastaan, jonka etujen puolustamiseksi merkintä on nimellisesti säädetty. (Trasek 3.4.2022.)

Trasekin kannanotto ottaa laajemmin kantaa yhteiskunnalliseen syrjintään ja yhteiskunnallisiin valtasuhteisiin tavalla, joka edustaa kriittisten tutkimussuuntaukselle tyypillisesti epäluottamusta valtarakenteita kohtaan ja tuo esiin tapoja, joilla alun perin syrjintää estävät käytännöt muuttuvissa poliittisissa

tilanteissa kääntyvät itseään vastaan. Trasekin edustuspuhe nojaa uhkakuviin ja on kärjistynyttä, mutta siten konkretisoi kyseessä olevien rekisterien haitallisuutta vähemmistönäkökulmasta. Myös Setan nuorisotoimikunnan kritiikki hallituksen translakiesitystä kohtaan lähtee siitä, että se ”pyrkii säilyttämään vanhat rakenteet”:

Lainsäädännön muuttamiselta voisi olettaa, että se perustuisi tutkittuun tietoon, eikä vanhojen rakenteiden säilyttämiseen – varsinkin, kun muistiokin toteaa, että “[s]ukupuoliristiriitaa kokevat nuoret ovat itse tuoneet esiin, että sosiaalinen transiitio ilman mahdollisuutta juridiseen sukupuolen vahvistamiseen tai nimenmuutokseen voi johtaa syrjiviin kokemuksiin tilanteissa, joissa heidän on esitettävä henkilöllisyystodistuksensa”. Syrjinnän vähentäminen pitäisikin olla lainsäädännön muuttamisessa itsestään selvänä valtiosääntöisenä lähtökohtana. (seta 31.3.2022.)

6. JOHTOPÄÄTÖKSET

Analyysin perusteella aukeava kuva translusten ja -nuorten poliittiseen edustamiseen suomalaisten järjestöjen kentällä näyttäytyy yhtenäisenä, mutta monipuolisena. Kolme analysoitua järjestöä (Trasek, Seta, Transperheet) ovat yksimielisiä kritiikissään hallituksen esitykseen uudeksi translaiksi siltä osin, kuin se jättää alaikäiset translapset ja -nuoret huomiotta. Myös järjestöjen hyödyntämät diskurssiiviset käytännöt ovat yhteneviä: kaikkien järjestöjen teksteistä on tunnistettavissa neljä tutkielmassa analysoitua diskurssia.

Kaikki järjestöt edustavat translapsia vetoamalla heidän kohtaamiinsa vaikeuksiin ja syrjintään. Näin tuodaan esiin ”todellisuudessa” havaittavia ilmiöitä ja eriarvoisuutta, joiden näkyväksi tekeminen on itsessään arvokas tavoite. Toisaalta kyseessä on edustamiselle tehokas ja emotionaalisesti vaikuttava argumentoinnin keino. Transperheet vie tämän syrjinnän ja vastoinkäymisten diskurssin pidemmälle johdamalla siitä translusten suojelemisen diskurssin, jossa vanhemmat ja järjestöt näyttäytyvät translusten edun ajajina vanhemmuuteen liittyvien koodistojen kautta. Setan ja Trasekin suhtautuminen vanhempiin lapsen suojeelijoina on kriittisempi. Vastoinkäymisten ja suojelemisen diskurssit voidaan nähdä ongelmallisina, sillä ne vaientavat translapsen oman ääneen, eivätkä ole voimaannuttavia. Kaikki järjestöt kuitenkin myös korostavat lapsen omaa toimijuutta.

Lapsen toimijuus tulee esiin itsemääräämisoikeuden diskurssin korostamisessa. Näin translapsi ei eroa muista lapsista, vaan lapsen oikeuksien sopimuksen ja perustuslain nojalla on näiden kanssa yhdenvertainen. Translain muuttaminen niin, että alaikäisen sukupuolen juridinen vahvistaminen on mahdollista, on siten Suomen valtion ja sen elinten velvollisuus – ihmisoikeusloukkauksen nojalla. Näin Suomen valtio sidotaan osaksi eurooppalaisia ja globaaleja järjestelmiä. Erityisesti pohjoismaalaisuudella on merkittävä symbolinen arvo.

Lopulta järjestöjen teksteissä on tunnistettavissa rajankäynti transyhteisön omien diskurssien välillä: kaikki kolme järjestöä yhdistelevät radikaalista linjasta ammentavia, järjestelmää vastustavia edustamisväitteitä pehmeämpiin ja instituutioiden sisällä toimiviin, legaalisiin argumentteihin. Järjestöt asettuvat hallituksen lakiesitystä vastaan ja kritisoivat sitä ihmisoikeusloukkauksista. Lisäksi ne huomioivat joukon marginalisoituja ryhmiä, jotka nykyinen lainsäädäntö jättää huomiotta. Toisaalta erityisesti eurooppalaisuuteen ja pohjoismaalaisuuteen vetoaminen viestii vanhojen valtarakenteiden toisintamisesta.

Kandityön kirjoitushetkellä hallituksen esitys uudeksi translaiksi ei ole vielä edennyt eduskuntaan. Jatkotutkimuksen aihe on, miten eduskuntakeskustelussa huomioidaan translasten ja -nuorten oikeudet ja millaista edustusta heistä – ja lapsista yleisemminkin – näissä keskusteluissa ilmenee, ja muuttuuko lopullinen lainsäädäntö hallituksen esityksestä. Tulevaisuus myös näyttää, millaisia vaikutuksia lainsäädännön muuttamisella tulee olemaan.

Suomalaisten järjestöjen kenttä on laajempi kuin tutkielmassa on käsitelty. Niin on myös kolmen valitun järjestön julkaisut ja muu yhteiskunnallinen toiminta. Tutkielmassa käsiteltyä ei siis voida pitää systemaattisena kuvauksena suomalaisesta transaktivismista, tai edes valittujen järjestöjen kokonaisvaltaisena kuvauksena. Tutkielman tarkoitus on valottaa joitakin suomalaisen transaktivismin piirteitä siltä osin, kuin ne käsittelevät alaikäisten transihmisten asemaa ja heistä piirtyvää kuvaa ennen kaikkea lainsäädännöstä puhuttaessa. Kuten järjestöjen kirjoituksista tulee ilmi, on translasten kohdalla merkittävää käydä yhteiskunnallista keskustelua myös sukupuolenkorjauksen lääketieteellisestä puolesta ja suomalaisen transhoidon tasosta. Transihmisiin liittyvät kysymykset ovat suomalaisessa tutkimuksessa vielä melko uusia ja ymmärrys transsukupuolisuudesta kehittyy ja politisoituu jatkuvasti, mikä avaa uusia tutkimuskohteita ja näkökulmia.

LÄHTEET

Lait ja lainvalmistelu

Laki transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta 563/2002. Annettu Naantalissa 28.6.2002. Saatavilla sähköisesti osoitteessa <<https://finlex.fi/fi/laki/alkup/2002/20020563>>

Oikeus olla – kansalaisaloite oikeudenmukaisemman translain puolesta KAA 6/2021 vp. Saatavilla sähköisesti osoitteessa <https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/KasittelytiedotValtiopaivaasia/Sivut/KAA_6+2021.aspx>

STM009:00/2021 SÄÄDÖSVAlMISTELU. Hallituksen esitys laiksi sukupuolen vahvistamisesta sekä siihen liittyvien lakien muuttamisesta. Saatavissa sähköisesti osoitteessa <<https://stm.fi/hanke?tunnus=STM009:00/2021>>

STM 18.2.2022 Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi sukupuolen vahvistamisesta sekä siihen liittyvien lakien muuttamisesta. LUONNOS. PDF. 18.2.2022. Saatavissa sähköisesti osoitteessa: <<https://stm.fi/hanke?tunnus=STM009:00/2021>>

Verkkoaineisto

Seta, 3.4.2022. Lausunto hallituksen esitykseen. PDF. Saatavissa sähköisesti osoitteessa: <<https://stm.fi/hanke?tunnus=STM009:00/2021>> Luettu: 22.4.2022.

Seta, 31.3.2022. ”Setan nuorisotoimikunnan lausunto hallituksen esitykseksi translaista.” <https://seta.fi/2022/03/31/setan-nuorisotoimikunnan-lausunto-hallituksen-esityksi-translaista/>, luettu: 23.4.2022.

Seta, 2.3.2022. ”Seta translain esitysluonnoksesta: ’Alaikäisten tilanne huolettaa’.” <https://seta.fi/2022/03/02/seta-translain-esitysluonnoksesta-alaikaisten-tilanne-huolettaa/>, luettu: 22.4.2022.

Seta, 10.11.2021. ”Sateenkaarilasten oikeuksien turvaaminen vaatii vahvempia toimia!” <https://seta.fi/2021/11/10/sateenkaarilasten-oikeuksien-turvaaminen-vaatii-vahvempia-toimia/>, luettu: 23.4.2022.

Translasten ja -nuorten perheet, 4.4.2022. ”Lausuntomme luonnoksesta hallituksen esitykseksi laiksi sukupuolen vahvistamisesta sekä siihen liittyvien lakien muuttamisesta.” <https://www.transperheet.fi/lausuntomme-luonnoksesta-hallituksen-esitykseksi-laiksi-sukupuolen-vahvistamisesta-seka-siihen-liittyvien-lakien-muuttamisesta>, luettu: 22.4.2022.

Trasek, 3.4.2022. Lausunto hallituksen esitykseen. PDF. Saatavissa sähköisesti: <<https://stm.fi/hanke?tunnus=STM009:00/2021>> Luettu: 22.4.2022.

Trasek, 12.3.2021. ”EU on julistautunut HLBTIQ-vapauden alueeksi – mikä on arjen todellisuus?” <https://trasek.fi/2021/03/12/eu-on-julistautunut-hlbtiq-vapauden-alueeksi-mika-on-arjen-todellisuus/>, luettu: 19.4.2022.

Trasek, 10.3.2021. ”Sveitsi uudistaa translakinsa perustumaan itsemääräämisoikeuteen – mukana yksi heikennys”. <https://trasek.fi/2021/03/10/sveitsi-uudistaa-translakinsa-perustumaan-itsemaaramisoikeuteen-mukana-yksi-heikennys/>, luettu: 20.4.2022.

Trasek, 24.4.2018. ”Linjaukset alaikäisten henkilöiden juridisen sukupuolen vahvistamisesta sekä lääketieteellisistä hoidoista”. <https://trasek.fi/2018/04/24/linjaukset-alaikaisten-henkiloiden-juridisen-sukupuolen-vahvistamisesta-seka-laaketieteellisista-hoidoista/>, luettu: 23.4.2022.

Kirjallisuus

Fairclough, Norman (2013). *Critical discourse analysis: the critical study of language*. London: Taylor and Francis.

Guasti, Petra & Brigitte Geissel (2019). “Saward’s Concept of the Representative Claim Revisited: An Empirical Perspective.” *Politics and governance* 7.3: 98–111.

Halberstam, Jack (2018). *Trans*: A quick and quirky account of gender variability*. Oakland, California: University of California Press.

Honkasalo, Julian (2018). “Unfit for parenthood? compulsory sterilization and transgender reproductive justice in finland”. *Journal of International Women's Studies*, 20(1): 40–52.

Honkasalo, Julian (2019). “In the shadow of eugenics”. Teoksessa Pearce, Ruth, Igi Moon, Kat Gupta & Deborah Lynn Steinberg (toim.) *The emergence of trans: cultures, politics and everyday lives*, ei sivunumeroita. London: Routledge. E-kirja.

Jokinen, Arja, Kirsi Juhila & Eero Suoninen (2016). *Diskurssianalyysi: teorian, peruskäsitteet ja käyttö*. Tampere: Vastapaino.

Järviö, Nina (2020). “Translaki ja transpolitiikan nousu”. Teoksessa Kantola, Johanna, Paula Koskinen Sandberg & Hanna Ylöstalo (toim.) *Tasa-arvopolitiikan suunnanmuutoksia: talouskriisistä tasa-arvon kriiseihin*, 101–117. Helsinki: Gaudeamus.

Mattila, Maija (2017). ”Toimeenpanovallan roolit: tapaus talvivaara”. Teoksessa Niemi, Mari K., Tapio Raunio & Ilkka Ruostesaari (toim.) *Poliittinen valta Suomessa*, 211–230. Tampere: Vastapaino.

Nay, Yv E. (2019). ”A queer family’s longing for belonging: heteronormativity beyond antinormativity”. Teoksessa Sehlikoglu, Sertaç & Frank G. Karioris (toim.) *The everyday makings of heteronormativity: cross-cultural explorations of sex, gender, and sexuality*, 171–184. Lanham: Lexington Books.

Saward, Michael (2010). *The Representative Claim*. Oxford: Oxford University Press.